

1496 317

IBBUKU

LYA

SYAA- ZIBWENE

A Tonga primer and reader
by
B. M. and T.

Price:

One copy: 6d.

Twelve copies: 5/—

A
496
34907
1BB

NORTHERN RHODESIA
CHIKUNI PRESS, MISSION Sdg.
1931

*Presented to the University of
Cape Town by*

African Studies Seminar

No. 54/4522

BAA 496.34907 IBB

This book was presented by

Father J. Moreau

1937

the Library of the University of
Cape Town.

& S. LTD. C. T.

This book is published with the approval of the Native Education Department of Northern Rhodesia.

ERRATA TO BE CORRECTED.

Page	Line	Wrong	Correct
23	3 bot.	kapitipati.	kapitipati,
30	8 bot.	m'wa ka	m'wa ka
37	I	XVI.	XVI[bis].
	II	inkulumwanza	ikulumwanza
44	3 bot.	Syuuka'	Syuuka,
47	15	Nda bapa	Nda ba pa
	17	'mba vune	mba vune
	2 bot.	Nco	Nce
61	16	bana babo	bana bayo
62	15	snai	ansi
69	8	Wa ka zi bona	Wa kaa bona
	17	ugu	ngu
70	3 bot.	a la Iya	i la Iya
73	I	ngaa	njaa
75	6	no ci tontola	no ku ci tontola

A 496.34907 IBB

54/4522

I. BANA ³ BA MABALA
BA AMBIKA OMWE OMWE.

m

n

a

e

i

o

u

i

u

a

e

o

i

e

a

o

u

u

o

i

e

a

n

m

4
II. MABALA A LEMBWA OBILO OBILO

aa ee ii oo uu

ba be bi bo bu

ca ce ci co cu

aa
ba
ca
da
—
ga
ha
ja
ka
la
ma
na
pa
ra
sa
ta
—
wa
ya
za

ee
be
ce
de
—
ge
he
je
ke
le
me
ne
pe
re
se
te
—
we
ye
ze

ii
bi
ci
di
—
hi
ji
ki
li
mi
ni
pi
ri
si
ti
—
wi
yi
zi

oo
bo
co
do
fo
go
ho
jo
ko
lo
mo
no
po
ro
so
to
vo
wo
yo
zo

uu
bu
cu
du
fu
gu
hu
ju
ku
lu
mu
nu
pu
ru
su
tu
vu
—
yu
zu

da de di do du

fo fu

ga ge go gu

ha he hi ho hu

ja je ji jo ju

ka tu ya, ko ya, ka mu ya

a tu ba pe

ta ba wo, ta tu mu pi

ta tu na mu pa, ta mu na ba pa

a tu ye tu ka ba pe

ko ya, ka tu ya

wa wa, ba wa, ya wa, ca wa, ko wa

ta wi, ta ba wi, ta tu wi, ta ci wi

ka ba ya, ba la ya, ta ba yi

u ta yi, mu ta wi

ka ke ki ko ku
 la le li lo lu
 ma me mi mo
 mu
 na ne ni no nu

aba	bulo	fuma	kana	lubu	meso	sika
ata	busi	fusa	kawi	lufu	moyo	sasa
awa	ousu	gaya	koka	luka	muce	sowa
bace	buta	ida	kola	lula	mume	sunu
bala	ceba	iji	kupa	luma	muni	teka
bana	cifu	ima	kuwa	luwo	muwo	tika
bika	ciko	jata	laba	malo	nana	tola
bila	cisa	jaya	leka	mana	nona	tula
beza	cita	jika	lela	mani	pala	vuwa
hota	eci	joka	leta	mano	pesa	yaka
buci	epa	jula	lila	mate	sala	yoka
buka	eyí	kaka	lino	mavu	sama	yuba
bula	fula	kala	loma	meja	seka	zela

pa pe pi po pu
 ra re ri ro ru
 sa se si so su
 ta te ti to tu

aya mavu	cisi canu	mu ta seki
ayo mayi	fuma sunu	mu ta kali
eli ji	fusa buyo	mu pe bulo
ida pati	jika mayi	mu pe mavu
ona ano	leta buta	mume oyu
ula meja	leka kuya	seka bana
bana aba	leta ji	sola buci
bana babi	lila lino	ta ba lili
bana babo	lino ko ya	tola meja
ba la seka	mani aya	yaka luba
ba ta toli	mate anu	u ta wi
buta obo	mena mate	u ta kali
cifu eci	meso abo	u ta lumi
cisi cesu	moyo wako	u ta kaki

vo vu
 wa we wi wo -
 ya ye yi yo yu
 za ze zi zo zu

III. BASILABA
 BA JISI MABALA OTATWE OTATWE.

i. ba yindululwa b.

bba bbe bbi
 bbo bbu

ibbu'ku, ko bbila, ibbala, ko mu bbala,
 wa bbi, u ta bbi, wa li bbukumuna
 bbuku bbuku bbuku, mabbunu

9
2. ba yindululwa a, e, i, o, u.

maa mee mii
moo muu naa
nee nii noo nuu
baa bee bii boo
buu laa lee lii
loo luu kaa &.

aa. baaba, baabo, kaaka, kaako, maanu,

kasaala, tijaana, mucaala, musaama, kaano,

ee. ceelo, ceele, ceeco, zeezi, leeli, yeeyi,

ii. kaniini, tunini, baniini, ciimbo.

oo. loozi, loolu, loolo, tootu, tooto, kooko,
yooyu, yooyo.

uu. vuuma, cuuno, cuulu, cuuka, tuuno, tuulu,
tuuka, kunlu, kuuma, kuusa, kuumuna.

3. ba solozegwa m a n.

mba mbe mbi
 mbo mbu mpi
 mpe mpo mpa
 mvu mfunde &

mbace	mfule	ngone	njike	nsame
mbambe	mfume	ngose	njila	nseke
mbana	mfuse	ngule	njule	nsise
mbale	mvune	nhanda	nkana	nsiye
mbike	nciko	nhande	nkake	nteke
mbone	ncisi	nhange	nkome	ntole
mbuke	nceba	nhombe	maai	ntube
mbule	ncite	nhonzi	mato	ntule
mpale	ndele	nhunke	mwu	ntunge
mpali	ndete	njake	meso	nzambe
mpali?	ndiji	njaye	moyo	nzele
mpole	ndufu	njase	mume	nzenge
mpo li?	ndulo	njate	nane	nzunde
mpone	ngane	njebe	nsale	nzunge

4. Ba njilwa w.

mwi mwe mwa

nwi nwe nwa

bwi bwe bwa

pwi pwe pwa

vwi vwe vwa

fwi fwe fwa

lwi lwe lwa

dwi dwe dwa

mwa fwa,
bwa ca,

nda fwa,
u ta fwi,

wa fwa
minwe

twi	twe	twa
swi	swe	swa
zwi	zwe	zwa
jwi	jwe	jwa
gwi	gwe	gwa
kwi	kwe	kwa

mwaya, mweka, mwini, mukanwa,
 munwe, mubwa, bwato, mabwe,
 ibbwe, lusabwi, kadwadwa, ludweba,
 mu ta lwani, icuga li la lwela,
 mulwi, twa penga, mutwe, kutwi,
 ku zwa, a mu zwe, izwi, mulwi,
 mujwaako, kujwe, ijwi, mugwagwa
 kukwaba, ko kwela, mukwilili.

mya mye myi
myo myu
bya pya lya dya
tya sya zya bye
pye lye dye tye
sye zye pyi lyi

byi bye bya byo byu, pyi pye pya, pyo pyu.
lyi lye lya lyo lyu, dyi dye dya dyo dyu.
tyi tye tya tyo tyu, syi sye sya syo syu,
zyi zye zya zyo zyu,
kubya, mudyanga, indyu, kudyabila, kutyola.
indyasyo, a mu lye, tu lye nzi? mu la myo-
nga mwida, mulilo u la myalamyala, langa
zintu ezyo, insya, lubulo lwa subila pyu.
musyini, ko sya.

6. ba konzya kulembwa a mabala obilo buyo.

nyi nye nya

nyo nyu mbabona a

ni ne na no nu

nha nho nhu

mbabona a

na no nu

cinyanilani, u ta nyonkeli, manyiro,
inyani, binyama, nyaliti, kanyama, kanyira,
bunyima, namunyo, nyonyezi, manyo, ka
nyona nkaku, buyele, nyimba, inzika,
wa nyema, kanyanyanyanya, nyemi,
nhambe, nhunke, mambanga, mambomba,
n'ompe, n'ozazi, cinhande, u la n'ubana.

iñenze ñinde

ḡombe ḡanda

IV. BASILABA BA ¹⁵JISI MABALA ONE ONE

mbaa mbee

mbii mboo

mbuu myaa

myee myoo

mvwi mvwa &

mpaawa, mpaano, mpili, mbaaba, mbaabo,
mboobo, mboobu, nkaaka, nkaako, nkoku,
nkeoko, ntootu tusamu, njecyi, njecyo, ndeeli,
ndeelyo, nceeci, nzezi, nzezyo, ngaaya,
ngaayo, ngooyu, ngooyo, ngaaya meenda,
mpaawa mpo tu kede, nkoko nko tu ya,
njecyi myuunda yesu, neuuno cangu eci,
aka nkooye, otu ntooye, nda mvwa.

mbwaa mbwii

ndwaa ndwii

ntwaa ntwii

nkwaa nkwii

ndyaa ndyoo

ndyuu nzyaa

nzyoo nzyuu

nkwaa ka kala, mbwaa ka amba, nzyuu leta
mulonga, mbweele, loozi ndwaa ka funda,
ntunji tusanu ntwaa ka timbula, ibbwe
ndyaa tula, nhombe nzyaa ka jaya, loozi ndwaa
ka funda, ijwi ndyuu leta muya.

17
VI. MABALA A TEGWA MITWE.
(CAPITALS)

A B C D E F G H I

a b c d e f g h i

J K L M N O P Q R

j k l m n o p q r

S T U V W X Y Z

s t u v w x y z

I. MITWE YA TWAAMBO.

A. A tu funde mabala i tegwa mitwe.

A la yinda kukomena.

A la njizya twaambo toonse a mazina
abo balike (proper names).

- B. Bamwi ba la seka, bamwi ba la lila.
Boonse ba la fwa.
- C. Cintu eco ncangu, ta ci syi cako.
Ci la ndi botela, ko ndi pa.
- D. Domeka nkandela tu bone nguni u bba.
- E. Ebela mabuku aya oonse mbwaa bota.
Eli bbuku nde liinda kubota.
- F. Fuma kubuka mazuba oonse.
Funda kabotu bbuku eli.
- G. Gaya mayila mu muncini.
- H. Hena, u laamba citonga?
- I. Imwi nhombe ya zimina.
Inkuku i tuba a yalo tii li bonyi.
- J. Jaya nzoka eyo.
- K. Ko boola tu funde mbo zya ka longwa
zintu zyoonse zi laansi.
Ka tu ya tu ka bone mwana u ciswa.
- L. Langa kujulu u bone nkwa kede uu tu lela.
Lino ka tu ya ku dilwe.
- M. Meenda ngaa ka li wo kutaanguna ansi
oonse.
Mani a misamu a zimwi zintu nzyo tu bo-
na ansi tii zya ka li wo kutaanguna.
- N. No mu lela bana, mu ta mu lubi uu tu lela
toonse.
Naa ka sika mufundisi, wa ka tu jana tu
li bafubafuba.

- O. O mwana, u ta lili, u la pegwa a yebo.
 O tu lela, ko tweengelela.
- P. Pe, nse mu yandi muntu oyu, u la bba.
- Q. "Quack-doctor" nko kuli munhanga u unina.
- R. "Rice" 'mupunga, "lice" ni njina.
- S. Samba mubili oonse, wa siya tombe.
- T. Tanta cuulu u lange nhombe.
- U. U ta bbi, nkwa li kujulu uu ku bona.
- V. Vuwa, u ta lili buyo misozi.
- W. Wa li bika kuli bbuku pati?
- Y. Ya lila ngoma, ka tu ya ku cikolo.
- Z. Zintu zibotu nzeezi, ziya nzibi.

VII. NGOONA MABALA AA MITWE.

2. MU MAZINA ABO BALIKE.

- A** Adamu, Agata, Agnesi, Atanazya,
 Aaroni, Abiya, Abrahamu, Ambrozyo.
 Toonse tu li bana ba Adamu.
- B** Baama, Banyoko, Banyina, Bakii.
 Bakwale, Basokwe, Baumpe,
 Ko ya ku li Banyoko.
- C** Cecilya, Cicero, Cilala, Cimuka.
 Cibawe, Cilola, Cinkwele, Cuungwe.
 Mbaanaaba? Mbaa Cikambwe.

- D** Damaso, Didimo, Debora, Doroteya,
Donato, Delfina, Dyonizyo.
Tu la zwa kwa Didimo.
- E** Eva, Eleazare, Eliya, Elizabete
Ezekiyele, Ezekiya, Estere.
Tu li bana ba Eva.
- F** Fabyano, Felici, Fortunato,
Fulicongo, Fulansi, Fwarisi.
Ku Musaatunya ku li Bafulicongo banji.
- G** Gabiriyele, Galile, Gamalyele,
Golyati, Gologota, Gregoryo,
Ngu ulya Gusu. Baya mbaa Galaba.
- H** Helene, Helyodoro, Herode, Hilaryo,
Haakopa nguwana Syaakopa
Haamaluba nguwana Syaamaluba.
- I** Izidoro, Ireneo, Ignasio,
Isaaka, Iskaryota.
Israel nguwana Jakobo.
- J** Jeremiya, Jeronimo, Jafwete, Jehu,
Josefu, Julya, Julyo, Justino,
Ulya ngu Jule.
- K** Kamillo, Kasimilo, Kasyano,
Konstantino, Kornelya, Kowa.
Mbaaba Bakii.

- L** Leza, Luciya, Lwisi, Lorenzo, Leonardo
Lubangwa, Lukumba, Nkanga Lufulu,
Luceu, Lubanze, Lubengelele, Lwibbe.
- M** Mariya, Marita, Margarita, Mesiya,
Magdalena, Mattiya, Mattheo, Mikaele.
Mwaaba a Malama mbanyama.
- N** Naamani, Nikodemo, Ninive, Nazarete,
Nanhandu, Namwiinga, Nakaala.
Nkanga Pokopoko nkayuni.
- O** Oziya,
Origene,
Oriyone.
- P** Paulo, Paulina, Peripetwa.
Petro nguwena Peter a Pita.
Ponsyo Pilato ngu wa ka jazya Yesu.
- Q** Qua wa cingisi ngu Kwa wa citonga.
Quadrato ndi zyina lya mustu.
Quito ndi doropo pati lya kwa-Amerika.
- R** R ngo mwana okwabo L.
Rebeka, Rejina, Rafaele, Roboamu.
Roma ndi doropo pati lya kunyika.
- S** Sabina, Saduci, Salome, Simoni, Sofiya,
Samwele, Sarayi, Syaatanani, Syaazikulukulu
Ku Sheffield nko zi fulwa mesi zi bosya.

T Timoti, Tito, Telemako, Tekela,
Teodoro, Teresa, Tomu, Tiberyo,
Tembo, Tombera. Tumba teesyi Cilola.

U Uriya, Urbano, Urbino.
Uso, Usyi,

Usyikulu, Umpe. Ko ya ku luuso.

V Valerya, Virgilyo, Virginya, Veronika.
Vukuvuku.

Vaal 'mulonga wa ku musanza.

W Wilyamu, Windsor.

Winchester ndi doropo pati.

Wenceslau wa ka li mwami mupati.

X X u li kozyenye a Z mu li Xylloid.

U li kozyenye a KS mu li Xenofone.

Xavier nguwena Zavyere.

Y YESU.

Yemen ncisi ca kunyika.

Yarmouth ndi doropo lya ku Ngalande.

Z Zakariya.

Zambezi ngo tu ti Lwizyi.

Zanzibar ni nsumbu i li kujwe.

Nduwe ni? Ndime Rafacle.

No ba fwa buntu u la ba sesa Leza. U la ba
lumbula ba bonenye, babi u la ba penzya
ziindi zi ta mani.

- L** Leza, Luciya, Lwisi, Lorenso, Leonardo
Lubangwa, Lukumba, Nkanga Lufulu,
Luceu, Lubanze, Lubengelele, Lwibbe.
- M** Mariya, Marita, Margarita, Mesiya,
Magdalena, Mattiya, Mattheo, Mikaele.
Mwaaba a Malama mbanyama.
- N** Naamani, Nikodemo, Ninive, Nazarete,
Nanhandu, Namwiinga, Nakaala.
Nkanga Pokopoko nkayuni.
- O** Oziya,
Origene,
Oriyone.
- P** Paulo, Paulina, Peripetwa.
Petro nguwena Peter a Pita.
Ponsyo Pilato ngu wa ka jazya Yesu.
- Q** Qua wa cingisi ngu Kwa wa citonga.
Quadrato ndi zyina lya mustu.
Quito ndi doropo pati lya kwa-Amerika.
- R** R ngo mwana okwabo L.
Rebeka, Rejina, Rafaele, Roboamu.
Roma ndi doropo pati lya kunyika.
- S** Sabina, Saduci, Salome, Simoni, Sofiya,
Samwele, Sarayi, Syaatani, Syaazikulukulu
Ku Sheffield nko zi fulwa mesi zi bosya.

T Timoti, Tito, Telemako, Tekela,
Teodoro, Teresa, Tomu, Tiberyo,
Tembo, Tombera. Tumba teesyi Cilola.

U Uriya, Urbano, Urbino.
Uso, Usyi,

Usyikulu, Umpe. Ko ya ku luuso.

V Valerya, Virgilyo, Virginya, Veronika.
Vukuvuku.

Vaal 'mulonga wa ku musanza.

W Wilyamu, Windsor.

Winchester ndi doropo pati.

Wenceslau wa ka li mwami mupati.

X X u li kozyenye a Z mu li Nyloid.

U li kozyenye a KS mu li Xenofone.

Xavier nguwena Zavyere.

Y YESU.

Yemen neisi ca kunyika.

Yarmouth ndi doropo lya ku Ngalande.

Z Zakariya.

Zambezi ngo tu ti Lwizyi.

Zanzibar ni nsumbu i li kujwe.

Nduwe ni? Ndime Rafaele.

No ba fwa bantu u la ba sesa Leza. U la ba
lumbula ba bomenye, babi u la ba penzya
ziindi zi ta mani.

VIII. TUBALA TU BIKWA MU TWAAMBO.

No ku yandwa kusalwa kabala komwe kuti kaumbisigwe, bamwi ba la lemba á, é, í, ó, ú. Ex. Wa tuba bú.

"EX.", antela "v. g." antela "e. g.", n'wa kuti "mbuli ", antela "zi leelenye".

= nca kweelanya, v. g. bosya==botesya.

! nca kuti: kwa cipisigwa bbala lyomwe, v. g. nda'a kede==a la (k)a kede, mba'ani?== mba(b)ani?

? { nca kubuzya, v. g.:
Nduwe ni? U ya yi? Neinzi eci?
Wa zyila kuli?

! { nca kukankamuka, v. g.:
Akaka! Ko ndeengelela.
Ma! Ma! Ma! Ba yinda, ba yindilila.

? { nca kuyoyesya kaniini, v. g.:
Ko zya, Taata, kwa sika mwenzu.
O mufundisi, ko tu labika tulabiko.

! nca kuyoyesya kapatipati. v. g.:

? Ta tu mu bwenye; antela wa loboka.

? Joni a Tomu; a balo Juda a Jakobo.

• { nca kweelezya kaambo komwe, v.g.:
 • { Nda mana.
 • { Ba la lila Baama.

• | nzya kunjizya kaambo kambu, v.g.:
 • | Nee nhamba neeci: Mu ta bbi.
 • | Ba ti: 'Tu li batonga'.

‘ ’ a ‘ ‘ ’ ’ nzya kukasinkala kaa-
 a mbo, v.g.: Banyina
 ba ti: "Nda nunkilwa
 mayi aa bayuni."

(...) a [...] nzya kusinkila kaambo
 ka:kumbali, v.g.: Moto-
 kara (mu cingisi 'motor-
 car') u baanga u la leenzya.

— nca kukosozya jwi, v.g. muna-Monze,
 cina-Mukuni.

& ndi bbala li tegwa 'et cætera', nko kuti
 "a bamwi, a zimwi, a tumwi, etc.."

£ nko kuti 'mpondo', v.g.: £10 nko kuti
 mpondo kumi.

Æ æ 'mabala aa cilatino celenye
 a 'ee'.

CE a **OE** aalo 'mabala aa ci-latino a yelenye a 'ee'.

* nkanyenyzi ka ku sindikila kungsi ku li uco yeledede kulanga.

IX.MABALA A FWIMPYA KUBALA.

A tu bale mu minwe:

1. Ka ba kamwi.
2. Twa ba tubili.
3. Twa ba tutatu.
4. Twa ba tune.
5. Twa ba tusanu.
6. Kwa kanka kamwi.
7. Kwa kanka tubili.
8. Kwa kanka tutatu.
9. Kwa kanka tune.
10. Lya ba kumi.

Izyuba ndimwi, Leza ngumwi.

I Muntu omwe, nhombe yomwe,
Ibbala lyomwe, kabala komwe.
Bana bako mbangaye? Mbabili.

2 Bantu bobilo, tubala tobilo,
Milonga yobilo, mauulu obilo.

Bana bangu mbatatu,

3 Bantu botatwe, milonga yotatwe.
Mabala otatwe, zintu zyoatwe
Nhombe zyokwesu nzine.

4 Nhombe zyone, bantu bone,
Mabala one, misamu yone,
Inswi nzyo ba leta nzisanu.

5 Imbelele zyosanwe, mala osanwe,
Minwe yosanwe, beembela bosanwe.

6 Bana bosanwe a mwanoomwe,
Mabuku osanwe a bbuku lyomwe,
Inkuku zyosanwe a nkuku yomwe.
Mabala aa Fulicongo ngasanu a mabala

7 obilo. Mbubona a alo mazuba aa nsondo
yomwe ngasanu a mazuba obilo.

8 Inkuku zyosanwe a nkuku zyotatwe nze
zi konzya kubikwa awa zyone, awa zyo-
ne; antela awa zyotatwe, a awa zyotatwe,
a awa zyobilo.

9 No gusya mpongo yomwe mu kumi
kwa caala zyosanwe a mpongo zyone.
No jisi mali 6, ba ku pa a amwi 3, a la
ba 9.

I O Minwe ya maanzaa muntu i li kumi,
a yalo ya maulu akwe ndikumi. Ndaa
minwe kumi a minwe yobilo.

I OO Mwanda omwe u laa kumi lya makumi. Mu cingisi ndi "hundred" lyomwe.

Myaka ya Nowa ya ka li 600 (myanda yosanwe a mwanda omwe) naa ka taangu-na Leza kuwa mvula ya ka jaya bantu banji banji.

Nowa wa ka mana ansi myanda yosanwe a myanda yone ya myaka, a limwi a myaka makumi one.

I OOO Mbo obu mbo tu lemba kumi lyomwe lya myanda. Mu cingisi ndi "thousand" lyomwe.

Mwanda omwe wa myanda u la balwa 10000.

X. SUNTWE A MPONGO.

Cimwi ciindi kwa ka kede mpongo ncmbele. Ya ka li jisi bana bosanwe mu babili, ya ka li kubayanda kapati. Bunwi buzuba cifumofumo, ni ya ka ya ku kubayandawida kulya bana, ya ka ba ambila ya ka ti: Ono no bana, nda uuka 'musiye, ka mu li bamba nobeni. Pesi mu ta juli ku mulyango, nkaambo Suntwe inga u la njila a mu lye nyoonse "

Ba ka ti: "Ncibotu, Baama, tu na kulibamba."

Elyo mpongo ncembele ya unka.

I unke boobo, kwa ka li mwisya kuuma-
uma a mulyango. Bana ba koompolola ba ka
ti: "Ngunooyo?". Suntwe wa ka ti: "Ndime
Banyoko, nda boola kumuletela mwemvwe".

Ba mwwe boobo, bana ba ka vwiila ba ka
ti: "Pe, pe, to syi nduwe Baama, ta bu syi
mbo baamba Baama, nduwe Suntwe".

Tii ba ka jula a mulyango.

Suntwe wa ka unka. Ka be kayindi, kwa
unwaumwa a limwi a mulyango. Bana ba
ka ti: "Nduwe ni?"

Ba ka mwwe kutegwa: "A mu jule, no ba-
na, ndime Banyoko, nda boola lino".

Bana ba ka langa a mpulungwido, ba ka
bona zituta zzybilo zipati zi subilasubila. Ba
ka ti: "Pe, pe, Baama ta ba subili zituta.
A limwi nduwe Suntwe".

Wa ka unka Suntwe, wa ka ya ku li Si-
kuzilulula. Wa ka mwaambila wa ka ti: "Ko
ndi zilazila zituta zyangi zi tube." Wa ka
mu zilazila, wa ka tuba maulu.

A tube boobo Suntwe, wa ka jokela ku
bana, wa ka umauma a limwi a mulyango.

Bana ba koompolola: "Nduwe ni?" Wa ti:
"Ndime Banyoko nda sika. A mulange nze
njisi 'mu pe nyoonse."

Ba ti: "Yumusya maulu ako tu bone". Wa
yumusya.

Ba a boma maulu akwe a la tuba, ba ka tau julila. Suntwe wa ka fwambaana kunjila. Ba na boonse ba ka ujila kuyuba, umwi kunsaa cuuno, umwi mu syaka, umwi mu jun usi lya bulo, umwi mu bafu. Umwi wa ka s te kela a bulo, banwi bobilo ba ka tanta mu cinkuntu. Suntwe wa ka ba jana boonse, ku taamba ba ka li mu cinkuntu.

No ba ka boola Banyina ku nhanda yabo, bana bobilo aba ba ka futuka ba ka bambila kuti mpali mpaa ka ba jana Suntwe mbaa jaya.

XI. SILUWE.

Mangoye u baanga u li bombede na lede a mulilo u la vwitima. Mu lange mbwa nyema na yeeya kuluma muyuni ambweni mbeba. Lino mu moyo wako ko ezyanya Mangoye omwe u yinda muntu kukomena. Mangoye u li boobo ngo nguwe Siluwe.

Bunyeme bwakwe bu la yoosya. Mu cisi ca bana-Munsame kulampa kwakwe ku li tenye mbuli maulu osanwe a maulu olatwe aa bantu. Na ci li mwana u li mbuli Mangoye buyo, u la vwitima na kondwa, u la sobanya lezi mbuli nkanga Mangoye.

Siluwe u loona sikati na ta kwe nzala, u leendeenda masiku kuyandaula kulya. U la lindila munsaa mulonga, antela mu ciziba

'mo ba nywa banyama. Na bona umwi u la zya u la mu sobelela kabotukabotu, elyo, na li mupati mbuli uhombe, u la mu sotokela a musana, mpoonaawo u la mweengaula.

Siluwe u la konzya kuluma muntu mbubona mbwa konzya Mangoye kuluma mbeba. Elyo, a labila bulowa, u la yuba mu syokwe munsaa dorope. Lino u zo kubaluma bantu boonse ba yinda munsaaakwe.

No ba ci zyi bantu kuti Siluwe 'mwa li mu syaka, ba la boola banji ba la leta ntobolo, ba la mu tobela. Ba la fuma a babwa mu syokwe kuya kumuyandaula nkuli nkwa yubide. Nkabela ba la sola kumuzwisya a kuwaala mabwe a kuyobayoba. Cimwi ciindi Siluwe u la li tondezya a kukalala kwakwe nkwa bede. Ba katala ba la mu jana. Elyo, na yanda kusotokela muntu, bamwi ba la mu fusa ntobolo. u la fwa.

Kayindi kwa ka li muntu wa ka jana nkanga Siluwe u ci li muniini. Wa ka sola kumubombya. Nkanga Siluwe wa ka zyibila kutijaanina mukati mu nhanda mbwa ka li kuyanda. Wa ka li bombede mbuli nkanga Mangoye. Bumwi buzuba wa ka myankuta Simalelo akwe aa ka nengedwe kaniini. Kwa ka zwa bulowa buniini. Naa ka labila bulowa, mpoonaawo wa ka yanda kumusotokela a mu lume. Elyo mubeleki omwe wa ka mu fusa ntobolo, wa ka fwa.

XII. SULWE A NONDO.

Ta ci gwasyi kufwambaana, ci gwasya nko kutamuka. Nee neico neo tu fundisigwa a ngano eyi.

Bunwi buzuba Nondo ku li Sulwe wa ka ti: "Mupati wangu, a tu tijaane antoomwe tu bone uu ti ka taangune kusika a musamu alya nguni".

Sulwe wa vwiila wa langa Nondo wa ti: "Hena, nduwe ni? U la ndi seka, hena? To kwe lubilo, u li Nondo buyo".

Wa ka ti: "A lino ndi Nondo buyo, a tu sole. Twa sola kulunduka tu la bona u laa lubilo".

Sulwe naa sotoka tubili antela tutatu buyo mbuli mbwa tandwaa babwa, naa sika ndilyona a musamu alya. Pe, wa ti: "Nondo u laa ciindi cipati ca kutasika a musamu", wa li kalila, wa lya, wa lya, wa swiilila muwo. A sumpule mutwe, wa pembeke kucengama, wa zibauka wa umuna.

Nondo wa luunkide ndilyona no ba mwana kutijaana, u la fwambaana kaniini nkaambo u li yumwide nhanda a musana. Sulwe wa mu nyansya buyo wa li kalila. Lino ngu ulya Nondo u li munsaa musamu. Sulwe wa kanka kusotoka a kulunduka mbuli citima, wa sika, u la mu jana Nondo wa sika kale.

Elyo Nondo wa ti ku li Sulwe: "Lwa ku gwasya nzi lubilo lwako? Wa sika musyule lyangu. Noo jisi maamba mbuli ndime, noo ci li mu nzila a lino".

XIII. MUSUNE A GANDE.

Bumwi buzuba igande lya bona musune mupati. Lya mweebela kukomena kwakwe, Igaade lya ka li diini mbuli ji lya nkuku. Lya baa munyono, lya yanda kweelana a nguwe.

Lya sola kulikomezya. Lya futumuka a kufutumuka. Lino lya amba ku musune lya ti: "Hena, musa, tweelana, hena?"— "I Pe" mbwaa sandula musune.

Lino gande lya kwela muya, lya kwela muya, mpaa ti komene. Lya mu buzya musune, lya ti: "Hena, mwenzuma, tu leelenye lino?"— "I Pe, u ci li musyoonto biya".

Lya yindulula kukwela muya. Lya katala, lya ti ku musune: "Lino ndi buti kukomena?"— "A lino u li mbuli cuuka ciniini buyo".

A limwi li la sooma kapati. Nde liya, lya bosyoka.

Bantu banji mbafubafuba mbuli ndilyo. Bacete ba la sola kweelana a ba vubide, ba ta kwe maanu ba la li pa bwami.

33
XIV. TUMBA.

Tumba 'muyuni u luma nswi no zi ibuka atalaa meenda. Tuntu n'wa luma tunji nto tu bisya myuunda, mbuli Bacucu, a mbeba, a tuyuni, a tuuka. Nco ba mu yandila balimi, 'mulongwaabo. No ba jisi maanda a ka yobwedwa bwizu, ba yanda nkuko ta besyi Bacucu balike a mbeba; a walo Tumba nkukona nkwa yanda kubasanina bana bakwe. Elyo u la ba lumina mbeba zinji. Ku tegwa Tumba omwe u la yinda Bama-geye bosanwe kuluma mbeba a Bacucu mu matala.

Meso aa Tumba 'mapati. A li tutulikide atala. A laa mboni zipati. Meso a li boobo a la konzya kubonesya a luubeube a mu mudima. Izyuba no li bala ndyo ba yowa Batumba.

Matwi abo 'mapati, a li imvwi, a li jisi kakanda ka baanga nkajazyo nko ba konzya kujala a kujalula. A la mwisya no ka li kasokosoko kaniini, nii li mbeba yeenda kaniini mu bwizu.

Mapepe aa Tumba manji 'maubauba, nga Windiwindi. Ta li mwisyi na uluka. A mu mutwe u li jisi mapepe manji, a mwalo mun-saa meso.

U la konzya kuvungula minwe yakwe a kwii funya i baanga ndijaniza, u la jatizya

mala akwe. Na bona mbeba ansi, antela ni nswi atalaa meenda, u la ampazyila kasyoonto, elyo u la suumuka a yi jate a mala akwe. Elyo u la uluka a njiyo a ka yi mene yoonse a zifuwa zyayo. A yi mena boobo, u la konzya kuselula zifuwa. Antela we, waa kwii bona nhanda ya Tumba, u ya kujana zifuwa zi li milwi ansi. A li zifuwa mpaa nhanda yakwe.

XV. IJWI TETE.

Banwi bantu ba la fwambaana kwaamba majwi aa kukalala, a no ba zyi kuti ba zo kusekwa buyo. Tunjitungi ijwi tete lyomwe li la sandula myoyo ya bija.

A balo banyama ba la mwya no ba ambilwa majwi a bombede, ta ba mwya no ba ambilwa aa bukali. Mbo beenzegwa basankwa a basimbi a majwi matete, mbubona a balo banyama ta ba zumini kweezegwa a majwi aa kukalala.

Bunwi buzuba kwa ka li muntu wa ka li kweenda a nhola mu mugwagwa u li bikide lubono lulemu mukati. Ibbiza tii lya ka li kukwela kabotu, mucayili wa ka li mukali, wa ka li kulyuumisya bbiza. A lyalo kutaa-nguna lya ka li koongomana a limwi a kusanisa mibambala. Lya ka li kukaka kweenda kumbele. Mu nhola mwa ka li musankwa,

wa ka seluka, wa ka yinda kumbele, wa ka li jata bbiza ku mutwe, wa ka mu umauma, wa ka ti: "Ka tweenda, musa, ka tu kwela kaniini".

Ibbiza lya ka ceba lya ka langa musankwa li baanga no li taambe kuti: "Nda ku teelega we lyoonse no amba".

Mpoonaawo no lya ka ceba bbiza, lya ka duunyana kukwela lya ka fwambaana.

Ncobeni ijwi tete li laa nguzu. Basankwa a basimbi, no ba ka zyi mbwaa gwasya majwi matete, no ba ka leka kwaamba majwi aa kukalala.

XVI. BA KA LI LOMENYE ABA.

Ku-Ngalande kayindi kwa ka li muntu wa ka li kutegwa Jorici (George). Wa ka ula muunda wa mweenzinyina wa ka li kutegwa Edward. Ndiryona ni ya ka boola mvula Jorici wa ka talika kulima muunda ngwaa ka ula. A lime boobo ijamba lya ka vuntamuna cibokesi, wa ka ci sinkula, wa ka jana ci zwi-de mali. Wa ka ci tola kulibo.

Wa ka li mucete. Wa ka lyaambila alike, wa ka ti: "Mali aya inga a la ndi gwasya. Nda kaa jana a kulima kwangu, a walo muunda oyu ngu wangu kasimpe. Pesi moyo wangu u la kaka u ti: "Taa laako mali aya. Too ka ula lubobo oyu, wa ka ula muunda ulike".

Nkabela wa ka li bweza bbokesi li ci li

mbwaa ka li jana, wa ka li tola ku li Edward, wa ka muulisizye muunda. Wa ka mwaambila, wa ka ti: "Ko li tambula bbokesi eli, ndi lyako".

Edward wa ka li lomanye a walo, wa ka ti: "Ndi lyako."

A walo Jorici: "Pe, ndi lyako. Kuti nka li yobole bbokesi lyako, nda b'ba. Ime nse na bbi lyoonse, nse yandi kutaangana sunu. Ko li tola nduwe".

Edward wa ka ti: "Nse kwe kulitola, ambebo nda kaka".

Ci baalile kumwana, ba ka zuminana kutola labono ku mwami wa cisi. Mwami oyu wa ka swilila kiambo. Wa ka yuminwa a kuloma kwa bantu aba bobilo. Nkabela wa ka buzya Jorici, wa ka ti: "Ambweni u li jisi mwana u ta na kwatwa". Wa ka ti: "Ndi jisi, o mwami, omwe u ta na kwatwa".

Elyo mwami wa ka mu buzya Edward, wa ka ti: "Ambweni a yebo u laa mwana u yecya kukwatwa". Wa ka vwiila wa ka ti: "Mwanangu mupati u la yandaula mwanakazi".

Mwami wa ka ti: "Ncibotu, a ba kwatane bana banu, tu baabile mali aya, ba talike musa wabo".

Bantu abo bobilo, no ba ka bona maanuu aa mwami wabo a kuloma kwakwe, ba ka nyandwa.

XVI. MICELO A ZISYU.

Leza wa ka tu bikila zya kulya zinji zinji tu ta ka fwi yaa kuboola nzala. Basankwa a basimbi ba li zyi mikowa minji ya micelo a ya zisyu. Imwi micelo i la ligwa a mayinza, imwi a cilimo. Imwi i la mena mu mulonga, imwi mu syokwe, imwi mu loonde, imwi mu myuunda, imwi mu miscna, imwi mu zyuulu.

Nguni musankwa, nguni musimbi u ta nginga lya cimowa, luyuni, inkulumwanza, ikumbayile, ikwangabembezi, isyunku, kayunubwi, bowa, bowanhanda, Bazikanda, Banankupwi, loomooma, kabozukameomba, Bakabanza, muncile, Balambalamba, Bacipande, myuungu, mundyoli, mweenewesyikili, cinyabonyabo, idyanondo, Kampubu, Bakeendakulima, bwidu, Bakasozya, Bakapyupyu, Nakabombwe, a bana ba misamu, mbuli mpondo, manego, imbula, masuku, incenje, intumbulwa, inundu, im'umbu, tuwi, inkuyu, invuli, munozyameenda, insombo, mesoambebele, musozyawabeembela, Kandongwe, mukonyombwa, cinsyoolwa, insyuto, a mfulimuninga, a mikowa a imwi minji minji. Kasimpe ku nyina mwami ansi u tu lela mbuli Leza. Ngo nguwe cinicini Singuzuzyoonse. Tu leelede ncobeni kulumba Leza mazuba oonse.

38
XVII. MALI A KA SISWA.

Kwa ka li muntu wa ka laa myuunda mipati mibotu. Wa ka zyiba kuti bwa ba atwiifwi buzuba bwa kufwa kwakwe, wa ka ba yita bana bakwe a ba laye.

Ba ka li basankwa bobilo. Balo ba ka li kuyecya kuti "Taata mbwa yecya kufwa, u la twaabanya mali akwe oonse". A lino Usyi wa ka ba pa mali masyoonto a yelenye.

A ba pe hoobo, wa ka amba, wa ka ti: "Amwi mali manji nda mwaambila nkwa caala nda yecya kufwa. A li sisidwe mu myuunda yangu. Mwaa kwaa bona mu ka lyaabanye".

No bwa ka ca wa ka fwa Usyi. Taa ka ba ambide nkwa bedde mali. Balo bana bakwe tii ba kaa luba. Ndilyona no ba ka mu zika, buntu no ba ci mu lila mu munzi, ba ka buzyanya mali. Musyoonto wa ka ti: "A tu yandaule mu myuunda". Mupati wakwe wa ka ti: "Ci gwasya nzi kuyandaule mu muunda wa komena bobuya? Antela inga tu laa jana mali no tuu mana kuu lima, no tu ta ieki a kaniini ka ta ka sigwa".

Ba ka sya, ba ka sya, ba ka u mana oonse maunda. Lino mayila a ba manji manji, ca ba ceo. I mali ba kaa bona, hena? Inyhya, ba kaa bona. Mali a ka sisidwe nga ngawo mayila manji a ka zwa mu muunda wa Usyi.

XVIII. JIMU A JONI.

Kwa ka li muntu wa ka laa bana basankwa botatwe. Mupati wa ka luunkide ku kubeleka mu doropo. Bace bakwe Usyi wa ka li kubatuma ku cikolo mazuba oonse. Umwi wa ka li Jimu izyina lyakwe, wa ka li mulenga. Taa ka li kufunda a cintu comwe. Muce wakwe wa ka li Joni izyina lyakwe. Wa ka li munkutwe. Wa ka funda kabotu kubala a kugwala.

Bumwi buzuba Usyi wa ka baambila bana aba bobilo wa ka ti: "Sunu mupati wanu wa mara myaka yotatwe mu doropo. Nda yanda kuti a boole ku munzi a ndi gwasye milimo yangu. Nda ba munene. Iwe, Jimu, ko leta zya kulumbya, nkwaambile majwi angu, lugwalo luunke sunu ku Bulawayo".

A mwewe beobo Jimu wa ka li kazyizya. wa ka ti: "Tii nda ka funda kabotu, ca ndaalila".

Usyi wa ka ti: "U tyani? Wa ka funda mu cikolo myaka yobilo, lino ca kwaalila ku ndigwalila majwi masyeonto, hena? Wa ka li mutelo, hena, antela mufubafuba?"—"Iwe, Jori, u wamba buti? A yobo ca kwaalila, hena?"

Wa ka vwiila Joni wa ka ti: "Taata, nda yanda kusola".

Usyi wa ka ti: "Wa gwala nze nti kwaa-
mbile, nda kulumbula cintu cibotu. Ko lemba
lino kuti: "Wa baka, Paulo? Wa baka ka-
botu? Mwiamba nzi oko? Okungo nzala ni
mpati. Lino twa yeeya kukabona. Milimo
ilike nje minji ku munzi kuno. Ime nda ba
munene. Bace bako ba ci li bana. Ko boola
u ta maki. Ko yobola mali ako, ko yobweda
iwendo lwako. U li zyi kuti tu luku lindila.
Ko ci syite kabotu. Ndime Uso u kuyanda".

Joni naa ka mina kugwala kaambo, wa
ka ya ku li Usyi, wa ka mu tondezya lugwalo.
Usyi wa ka kondwa, wa ka mwaabila mpoo-
naawo bulumbu bwakwe.

Nguni u mu yengelela Sikujatauka nzoka
na lumwa?...Mbubona a Sikuswana a muntu
mubi, u la lamatila milandu yakwe. (Eccl.
XII, 13)

Nkaako. — Ka ka zya. — Bambalika mulo-
nga. — Tifu. — 'Mwana nzi? — Ngu Nebe. —
Ni nsilibi.

XIX. BAMANGOYE BOBILO.

Bamangoye bobilo (umwi ngu Mata izyini lyakwe, umwi ngu Miti) ba ku bba nyama. Tii ba ku mwana kabotu kumuntwidana, nkaambo ba ka li kuyanda umwi a umwi kupegwa cituli cipati. Mata wa ti: "Ndime nda taanguna kwii bona". Miti wa sandula wa ti: "Ndime nda amba ndu ti: "Ka tu bbi".

Mata wa ti: "Ncobeni, nduwe wa amba kwa ubu buyo, nda bba ndime".

Elyo kwide kulangana, nyama i li kede akti ti kabo. No bar kataki Mata wa ti: "Ka tu lekani, tu ta lwani a kaambo ka nyama niini, nduwe mwenzuma. Ka tu ya ku li Sokwe tu ka mwambile a tu zutwide".

Miti wa ti: "Wa amba kaambo ka luzi we. Ka tu ya".

Ba sika ku li Sokwe, ba mwaambila makani abo. Wa sandula Sokwe wa ti: "Nda mwana kabotu. Ka mu leta nyama, mu muntwide".

A ambe boobo, wa muntula nyama. A muntule, wa bona cimwi cituli kuti ci la yinda kukomena, wa lya, wa ti: "Zeelane". Lino ca yinda kukomena cimwi cituli, wa lya, wa ti: "Ka zeelana".

Bamangoye to ba bora Sekwe u la ba manira nyama, ba ti: "Ko leka, ko leka, tu laabana to beri".

XX. MABONA BAMANGOYE BOBILO.

Sokwe wa sandula wa ti: "Nkaambo kantu, no mwa ndaambila kufi ntende nyama, neite zituli zyobilo zeclane. A lino ta zi na clana".

Nkabela a cimwi wa lya, a cimwi wa lya, kwa caala kanyama kaniini. Elyo nko kulila Bamangoye ba ti: "Akaka! Ko leka lino, ko tu pa ya caala".

Sokwe wa ti: "Pe, pe, nji yangu, nji ya kulumbula muscbenzu wangu".

A ambe boobo, wa ka yi mena.

Nkabela Bamangoye ba urka ba ti: "Sunu twa jana maanu. Ta tu kwe kwiindulula kweenda ku li Sokwe a ku li umbi, na li ni, ku kukosezya makani esu".

Kumuyowa Leza nko kutaanguba kubaa manu. (Prov. I, 7)

Mupati u sigwa ku lino ku maanu to mu sii.

No mwaamba maanu, aa mutwe ngamwi.

Mukamwami wa ka ka yotela kakaye ka mulilo.

43
XXI. I DONKI A MUNYAALYO.

Nciyumuyumu kukonda bantu boonse. Mu la ci bona linolino.

Bunwi buzuba kwa ka li muntu mupati omwe a musankwaakwe, ba ka li kuya ku mafandiso ku kuulisya donki lyabo. Tii ba ka li tantide pe. Tii ba ka li kuleenzya ansi pe. Ba ka li kulitemba, ba ka li kuti: "Li ta katali, li ka sike li langike kabotu ku mafandiso". Mu nzila bantu ba ka li kubaseka, ba ti: "Mbufubafuba obo".

Usyi naa ka mwana boobo, wa li tula donki lyeende a maulu. Nkabela wa ka tansika musankwa, walo munene u yaa bweenda a maulu. Ba sike kumpela ba swaanganya bamwi bantu. Ba talika aba kumutukila musankwa u tantide donki. Ba ti: "Seluka we mufubafuba, to kwe bweemya, hena? U leenzya munene a maulu, to usi, hena? A tante munene".

A mwana boobo Usyi, wa mu selusya musankwa, wa tanta nguwe. Ba sike kumbele, ba swaanganya bana. A balo ba mu seka u tantide, ba ti: "U la katazya muntu oyu. U li kede atalaa donki, mwana akwe u leenda a maulu".

Usyi wa ka usa naa ka mwana majwi aya. Wa ka ti: "Elyo neite buti? Ne nyenda a maulu, ba la mu tukila mwana, ... Ko boola,

mwana angu, ko tanta a yebo u kale kusyule lyangu". Ba tante bocbo bobilo, mpoonaawe ba swaanganya bamwi bantu. A balo ba seka, ba ba kalalila, ba ti: "Mbulimbusyi bwabo. Lya lemenwa donki li la fwa mu nzila. Inga ba la ulisya cisalu calyo lya fwa".

Ba seluka Usyi a mwana akwe. Ndilyona wa yinda kooko muntu wa ka tantide bbiza. Wa seka a walo, wa ti: "Mulimbusyi munene cyu. U leendela nzi a maulu, idonki li ta yumwide cintu?" Wa vwiila munene wa ti: "A lino nei li mufubafuba, hema?—Inyhya. —Elyo ka ba ambaula buyo bantu, ka ba seka, ka ba tukila, nse kwe ku bamvwa. Nsi zyooko. Nda cita mbwe nyanda.

Kumuyowa Leza ku la yinda zintu zycounse kubota, (Eecl. XXIII, 37)

Mwana u mu yowa Leza, na loomwe buyo, u la yinda mwanda wa bana ba ta mu yowi Leza. (Eecl. XVI, 4)

Nkaako. — Ka ka zya.—Ituvu lya mubungubungu ndibotu koonse koonse.—Mbuci.

Nkaako. — Ka ka zya.—Syuuka' Nkalanga, Bankalanganyokwe ba ka' syuuka.—Tifu—'Mwana nzi? —Ngu Nebe.—Ndibbwe.

XXII. BANYINA A MWANA ABO.

Mukabeene wa ka Iwidwa mwanalumaa-kwe. Lino u laa mwanoomwe pesi, musankwa. Izyina lyakwe ngu Joni.

Banyina ba ka li kumana milimo kuti a jane kulya kwabo a kwa mwanaabo. Joni wa ka li kweembela mbelele zice zyokwabo.

Bumwi buzuba bwa ka mu jata Nabutema bulwazi. Ca ka mwaalila kulima a kujika koonse. Elyo mwana ngu wa ka sola kucita milimo yoonse, kubajikila Banyina, a kuteka meenda, a kutebba nkuni, a kubamba zintu zyoonse mu nhanda, a limwi a kweembela mbelele zyokwabo.

Pesi ya ka sika a yalo nzala. Imbelele ba ka jaya imwi a imwi, inkuku zya ka mana, a abo mayila a ka yanda kumana ka ta na pena mulwazi.

Mwana wa ka sola kuceesya kulya kwakwe. Wa ka li kuti: "Ba ta ka Iwi nzala Baama".

Elyo Banyina ba ka mwaambila ba ka ti: "O mwanaangu, ka tu lombela Leza u sanina tuyuni a tuuka a tu lange a swebo to bana bakwe, a twaambile nko tu zyi kujuna zya kulya".

Wa ka fukama mwana. Banyina ba li lede ansi, ba ka ti: "Taata, o li kujulu, a li lumbwe zyina lyako, zyoonse nzyo yanda ka zi citwa kujulu a ansi. To yandi kuti tu Iwe nzala.

Ko twaambila nko tu konzya kubona twa kulya”.

Mbo ba ka li kulomba Banyina, mbwaa ka li kwiindulula mwana.

A yumuke wa ka ka bona kabwa kakwe ka la mu langa, ka la twa nzala a kalo. Wa ka li kukayanda kapati. Mu moyo wakwe wa ka ti: “Nka ka ulisye kabwa kangu junza”.

XXIII. MBARONA BANYINA A MWANAABO.

Bwa ca, wa ka unka a nkako ku muntu u yubide. Wa ka mu buzya muntu oyu wa ka ti: “Wa ka letela nzi kabwa aka?”

Joni wa ka ti: “Nda yanda kukasinta kulya”.
“U laa nzala, hena?”

“Inyhya, a balo Baama. Ta tu iyi cintu mazuba a ba abili”.

“Ba li kuli Banyoko? Ba la cita nzi?”

“Ba li lede ansi ba la ci-wa ca ba ciindi, ime ndaa mbabo mazuba conse”.

A mwwe boobo muntu oyu, wa ka katazigwa kapati. Wa ka usa wa ka lyaambila ku ti: “Wa boola mwana oyu a ka ulisye kabwa kakwe nka yanda kapati, a ba janine kulya Banyina. Ime ku la ndi gwasya nzi kubaa lubono lyangu olu loonse? Hena, Leza wa ka ndi pa lubono olu loonse kuti ndye endike no ba twa nzala beenzuma? Mbubo, nda ci bona nec njelede kucita”.

Mpoonaawo wa ka ti: "Joni, u ta ka sowi kubwa kako. Tu la unka limwi a yebo, nka bone ku li ndinywe. A yebo a Banyoko ta mu kwe kubula kulya tubili".

Ba ka unka limwi, ba ka ya kunjila mu nhanda mwa ka li mulwazi. A njile boobo muntu ulya u vubide wa ka mu jana mulwazi u li lede ansi u li kokede, wa ka mweengelela wa ka mwaanzia wa ka ti: "O mwezunia, nda mwa kuti lwa ka mana lubono lwako. Tii lwa ka mana pe. Leza wa ku siila lubono lwiinda zyoonse nzyoo ka jisi. Ngo mwanaako oyu u lomenye.

Ni nda mu bona u yanda kukasambala kabwa kakwe a ku ulile kulya nda ti: "Nda bapa nde mwini, 'mba vune, mbe Simalelo wabo".

Mpoonaawo wa ka ba tambika mali manji Banyina.

A baabile boobo wa ka ti: "Kuti mu ka bule cintu a limwi, ko mu tuna buyo mwanaako ku li ndime".

Wa ka lumba mulwazi. Kasimpe Leza wa ka li ku mwide kulomba kwa Banyina a mwanaabo.

XXIV. KWAANZYANYA.

Wa ka sika lili, musa?

Nda ka sika jilo. Citima ca ka muka. Nco nda ka lede mu nzila.

Wa ka li kweenda clike, hena?

Pe, twa ka li babili. Wacisya wa ka zyi kundicinga.

Wa ka leta mali manji, hena?

Mali a zwe yi? To ci zyi kuti mu doropo mali a la iwambaana kumana?

Ba li buti Bamakuwa mu doropo?

Bamwi mbabotu, bamwi mbakali. Wangu wa ka li lomenye. Wa ka ndeenzya kabotu, nse konzyi kukazya.

Wa ka li kubeleka mubeleko nzi?

Nda ka li kujika a kusanzya, a kucisa, a kukukula. Nda ka li kucita milimo yoonse mu maanda.

Wa ka li kupegwa mali nzi a mwezi?

Nda ka li kuvola mpondo zyobilo. Nda ka li kulya kwangu.

Impendo zyobilo mali manji. Wa kaa tola yi?

To zyi, hena, kuti tu la lya mali kapati mu doropo?

A limwi tu la ula zya kusama zinji. Bamakuwa ta ba zumini kuti u same buluke bomwe buyo mazuba oonse.

A mahempe ku la yandika kuti a be manji. Bamakuwa ba la cimwa tombe, ba la kalala kapati muntu kuti ka laa tombe.

Langa, tutatu nto ba ta yandi Bamakuwa ndi tombe, a nkazi, a kubeja. Musankwa u laa nkazi u la tandwa ndilyona.

Inkazi ninzi?

Nco ba amba Bamakuwa "nciki". Nceeci.

Ambweni mukuwa wa ku tukana nkaambo kuti wa lubizya, a noo ta lubizya, ko umuna. No yanda kusandula, u la busya bukali bwakwe, u la kuuma. Iswe to bantu tu la usa a munzi kaniini, mu makuwa tu leelede kuusa kapati. Wa na kwaambaula a mukuwa, ko zwisya ngowani ku mutwe. A limwi mukuwa na ambaula a umwi muntu, u ta mwaa- mbauzyi. Ko mu lindila a mane kwaambaula a umwi.

Nceeci a cimwi. U ta ni kusali mubeleko wako. Bumwi buzuba mukuwa na kwaambila mulimo u ta li wako wa mazuba oonse, u ta tongooki, u ta ni kuti: "Tuu syi mulimo wangu oyu". Wa amba boobo, mukuwa wako u la ku cimwa kasimpe.

O! Oku ndi ku zyi a mbebo. Mibeleko i leelenye yoonse, ta ku salwi.

Lino, i: kubeja, iswe tu ka cite buti ku makuwa, no tu zyibide kubeja izyuba lyoonse a munzi?

Zumina buyo no lubizya, u ta ni kukazyi Kulubizya a limwi kukazya a kuyungizya kubeja nce ncico nco ba ta yandi Bamakuwa.

Elyo, no ku li boobo mu doropo, nko kupenga buyo ku makuwa.

Inyhya, kupenga kulike nko ku tu letela mali.

50
XXV. LUGWALO.

Livingstone, December 3, 1921
Mupati wangu o yandika,

Wa buka? Wa buka kabotu? Mwaamba nzi oko? Ku nyina neo twaamba kuno. Nda ka bona lugwalo lwako. Lu la ndi konda, Nda kaa mwya makani ako oonse.

Ko baambila Taata a Baama kuli nda ba yeeya lyoonse. Nda ba lombela ku li Leza mazuba oonse. Lino ko swiilila kaambo kangu. Nda ka sika ano mu li July. Nda ka jana mubeleko. Ngu wa kumujikila mukuwa mu lwendo. Twa keenda ku kuvwima banyama bapati. Twa ka tozya kumbo ku li Coobe, mulonga mupati u tila mu lwizyi. Twa ka li basankwa bosanwe. Izyuba Iya ka li kubala kapati sikati. Mukuwa wa ka jaya banyama banji banji, insya, basefu, Bakonze, banyati a Basyaambololo.

Bumwi buzuba Basyaanza ba ka tu jana mu syaka. Mukuwa wangu ta li mowa. Naa ka mwya nko ba bede Basyuumbwa, wa ka ba tobeia. Twa ka li basankwa bobilo a lakwe. No twa ka li kweendoenda tu la swiilila tu la langisya koonse, mwenzuma wa ka ti: "Mbabaya atalaa cuulu", mukuwa wa ka buzya: "Nkuli?" A ambe boobo, umwi Syuumbwa wa boola musyule. Nda ceba, nda mu

bona, nda kankama: "Ngooyu, u la zya",
 ndoempolola ku mwami. Mwami wa fusa wa
 yinzya. Syaanza wa ti tu sotokele. Mwami
 wa yindulula wa mu waalila mukanwa.
 Syaanza wa wa, wa fwa. Elyo nko kuka-
 mbilila kwesu. Mwami wa sekelela.

Twa joka a mwezi ulya. Lino, no tu kede,
 mukayintu wa mukuwa nguu jika. Ime nda
 lima mu muunda. Sunu moyo wangu u la
 yeeya ku munzi. Nda li yebweda tuli tuniini
 nka ule basune ndajoka kuliswe.

Ko ci syite kabotu.

Ndime

Paulo Kacesa.

XXVI. MABUKU.

Bana a balo bapati ba la fundila nzi ku-
 bala mabuku? Nkaambo mu mabuku 'mo
 tu jana maanu aa bantu ba kaa lemba.
 Balo ba ka zimina, mabuku abo a ka caala
 No tu bala mabuku tu la konzya kumvwa
 majwi aa bantu ba ka zyibisya ba ka kede
 ya ka yinda myaanda minji ya myaka.

Ndilyona no ku li bonya bbuku bbotu
 lipya, ba la lyuula bantu ba mu masi manji.
 Amwi mabuku a la baamba bantu ba ka
 lomenye kapati kuti ba ka li kede buti, ba
 ka li kucita nzi, tu la konzya buti ku ba
 yiya. Amwi mabuku a la tu fundisya zintu
 zibotu nzyo ba ka jana a kufunda kwabo
 a kukutauka kwabo.

Tu la nyandwa no tu bona micito nibati i tazya njaa ka cita makuwa. Tu yeeye kuti Bamakuwa, no ba ka bulide mabuku a la jisi maanu aa beensiku babo, no ba ta ka zyiba kucita zintu ezyo zi tu tazya. Kuti naa ta ka li-wo mabuku zintu zinji nzyo ba ka jana bala bantu no zya ka sweeka. Mabuku a la zi yobolola ezyo zintu.

Amwi mabuku a la tu fundisya masi oonse aa mu nyiku, madoropo, milundu, milonga, a mikowa ya bantu a zilengwa zyabo, a milimo yabo, a kuvula kwabo, a kwamba kwabo.

Amwi mabuku a la tu fundisya zyuba a nyenyezi, a mwezi, a mbo zeenda zyonse ziya.

Mabuku mabotu a yinda amwi oonse ngaa lugwalo lusante. Mu mabuku oonse a lugwalo lusante li inla kubota ndi li tegwa Evangelyo, nkokuti "Makani mabotu".

XXVII. NKANGA MAYUWE.

Kwa ka li muntu wa ka jisi mukayintu. Nkabela mukayintu wa zyala mwana musankwa.

Mukayintu oyu wa ka li mwanaa Eva. Naa ka komena mwana oyo, Banyina ba ti: "O tu lela, ada nunkilwa mayi aa bayuni".

A walo wa ti: "Ino nkuli nko bwene mayi?"

Ba ti: "Ku mukuyu ulya mupati."

Wa ti: "Ncibotu, cifumo tu zyi kuunka a Taata, tu ka sole antela ba ya kutupa ba laa mayi, nkaambo lino kwa siya kale".

Ya! Baamba kulalila. No ba ka mana kulalila ba ya ku koonaa. Mayu! Bwa ca kale bu jisi kayuni. No bwa ka ca boobo, mwanalumi wa ti: "Taata, a tweende".

Elyo nkuunka. Baa kusika a mukuyu ba jana muyuni u li kede a citeente, wa lu sonsa a kulusonsa mwanaa mulombwana, wa ti:

" Nkanga Mayuwe!

Nkanga Mayuwe, nda zya.

Ncili, nkanga Mayuwe?

Wa zya.

Ncili, nkanga Mayuwe?

A li kuli?

Ncili, nkanga Mayuwe?

Ayo!

Ncili, nkanga Mayuwe?

Zya u tore.

Ncili, nkanga Mayuwe?

Nkabela wa tanta wa tola amwi, mwana nkumutambula. Elyo ba unka nko ba zwa. Baa kumujana mukayintu, walo oyo pele kulanga ku nzila ngo mulimo. Elyo ba anba

kumupa mayi ayo. Nkabela ba ti: "Lino, kuti u zyi kwaambe ambi, u zyi kaunwa".

A walo wa ti: Neibottu, a nywe mu bambe kweenda. Wa teelega, hena?

Ba ti: "Ino nkutyani?"

Wa ti: "Mbubo, me nda umuna kale".

Naa ka mana kulya mayi akwe, nkabela makwa wa bika ku mitwe abulo. Elyo wa ti: "Ino lino neite nzi kuti ba konzye kundijana mayi?" Wa ti: "Lino nkwi nda bika makwa aa mayi i mbike kasako ka mwana; nkabela mwana a bweza kasako kakwe, a pwaye makwa aa mayi."

Elyo wa ti: "A mu lange mwana cyu, wa ndi pwayila mayi angu. Ino lino neite buti?"

Ya! Mwanalumi wa ti: "Mbubo, tu la unka tu ka lete ambi". Elyo ba amba kuunka. Baa kusika ku mukuyu oyo, ba mu jana kale muyuni oyo. Ba yimba kale a kwiimba:

"Nkanga Mayuwe, etc."

XXVIII. NGUWENA NKANGA MAYUWE.

Elyo wa ba pa, nkabela wa ti: "Kuti mu ka boole pele kulwana, nkaambo mayaangu a yanda kumana. Nkabela, mayaangu a mana,

nzyi kubajana kuli bana, hena?"

Ba ti: "Lino aswebo twa keempa biya".

Nkabela wa ti: "Mbubo, sunu ka mu ya biyo, nda mweengelela, pesi mu ta zyibili pe".

Ba ti: "Pe, pe, pe! lino a swebo twa cenjela, ta tu ka ka yii kabili pe". Elyo ba amba kuunka. Baa ku sika, ba mu pa mukayintu oyu mayi. A walo wa ti: "Nda ka bomba".

Nkabela ba ti: "Kusaanguna swiilila. Muryuni wa ti: "Kuti mu ka boole, ino pele kuli like kulwana, kwina ka caambwa a kwaambwa pe. Wa teelega, hena?"

Wa ti: "Inyhya, nda teelega kapa biya".

Elyo nkwa a jika mayi ayo. Naa ka bizwa wa lyaalya. Supu wa mana. Elyo wa cita mbwaa ka citide kayindi. Ya! Wa boola kale mwana papali papali mpaa makwa aa mayi waa iyata. Mpoona awo mukayintu wa ti: "A mu bone mwana oyu, wa ndi jayila mayi angu".

Elyo mwanalumi wa ti: "Ino tu cite buti sunu? Twa penga biya, a limwi muyuni wa ka ti: Mu ta ka boole kabili pe". Ba ti: Mbubo, tu ya kusola kubba".

Nkabela baunka, baa kujana muyuni ta wo pe.

Mwana wa ti: "Taata, ko iwambaana kutanta, liuwi u la tu janikizya muyuni".

A walo nkufwambaana kutanta, nkwaangu-la mayi oonse, nku seluka kuya kutijaana.

Ba ci sika buyo a munzi a walo muyuni wa sika a citecente ca kwe, wa jana mayi ta wo pe. Wa ti: "Ino nguni wa ndi bbida mayi angu? Antela mbabona bantu baa li kusika mba baa bba".

Elyo nkutobela mukondo a ci ti nuunuke, wa bona kwa li bonya munzi wa ti: "I nkwenge mulomo wangu u bosye kapati. Nkabela weenda weenda. Ba mwana kumbo a munzi vuuu vupu, Iya kala, a balo ba yowa, ba ti: 'Sunu twa mana'. Mbo Iya ka sikila gome! gome! gome! boonse Iya ba jaya.

Nka kaano ka simpa.

Ndime ANTONIO MONZE.

XXIX. IZUBA A NYENYEZI.

Izyuba eli ncintu ciniini, hena, mbuli nyika njo tu kede? Ndipati, nyika mwana ku zyuba. Hena, izyuba li la munika nyika yoonse antomwe? Pe. Nkaambo nzi? Nkaambo ayika ni ntuntuli mbuli fulenke. Izyuba no li munika lubazu lomwe, ta li muniki lumbi

lubazu.

Hena, izyuba li la zinguluka nyika mazuba oonse? Pe, nyika njii li zingulusya mazuba oonse. Lubazu lu langa zyuba sikati ndulona lu bula zyuba masiku.

Hena, ncobeni, ta li syi zyuba li zinguluka nyika? Inhya, ta li syi zyuba. Ko yecya bu citwa no tantide citimela ci ya a lubilo. Ku baanga misamu njii yenda, citimela nce ceenda ci la ku tola limwi. Mbubona a yalo nyika, nce ncico citimela cesu ci li zingulusya. Ci la tu tola a lubilo, ci la tu yecyesya buyo kuti izyuba nde li zinguluka nyika, no li teesyi.

Antela nyenyezi zi leenda a nyika antoomwe? Pe, pe, a zyalo nyenyezi no tu yecya kuti zi ya kumbele, nce citimela cesu ca nyika ci ya bu zinguluka buyo.

A zyalo nyenyezi nzintu zipati, hena, mbuli zyuba? Zimwi inhya, zimwi pe, nkaambo ku li mikowa yobile ya nyenyezi. Zimwi nziniini mbuli nyika, zi leenda mujulu mbuli nyika, mbana bokwabo nyika. Mba ba tegwa mapulaneta. Intanda, njo mu bona mazuba oonse, ndipulaneta. A yalo ntanda i la li zingulusya, a yalo 'mwanaa zyuba.

Zimwi nyenyezi nze zya mukowa mupati. Zimwi zi leelenye a zyuba, zinjizinja zi la yiinda zyuba kukomena.

Elyo zi la beda nzi nko zi baanga nziniini no tu zi langa? Nkaambo zi li kulckule,

zi la yinda kulekule kulampa ku zyuba.

Nkaambo nzi nko tu ta zi boni nyenyezi sikati? Hena, zi la zima sikati? Pe, kubala kwa zyuba nko ku komena sikati, nkaambo li laafwiifwi. Ku la tu sinkila kumweka kwa nyenyezi no zi li zipati.

Ono zintu ezyo zipati zi li kujulu kulekule, nyenyezi, mapulaneta, izyuba, zyoonse zya ka li-ko, hena, a kusaanguna? Pe, tii zya ka li-ko.

Elyo zya ka li lenga zini, hena? Pe, Pe, ku nyina cintu ci li lenga cini.

Elyo zya ka zwa kuli? Leza ngu wa ka zi lenga. Leza wa ka gusya kuli ca kuzilenzya? Mu moyo wakwe mu salala.

XXX. KA TU BALA ZYA ANSI.

A alo ansi kutaanguna tii kwa ka li kulibonya cintu. Kwa ka nyina bantu, kwa ka nyina banyama, kwa ka nyina misamu, kwa ka nyina a nyika njumu. A lyalo zyuba tii Iya ka li kubala ansi.

Meenda malamfu ngaa ka li-ko, pesi taa ka li kulibonya. Koonse koonse kwa ka li kusiya mbi.

Atalaa meenda mpaa ka laa muya wa Leza. A walo Leza wa ka li kuyecya kubosya ansi, kubabosezya bantu mbaa ka jisi mu

moyo wakwe.

Lugwalo lu tu fundisya kubala mbwaa ka bosya ansi Leza ndugwalo nzi? Ndu lwa ka lembwaa bantu ba ka njidwaa Leza.

A tu sole kuzukula naa utwa kwaamba nzi twaambo twa kubala.

1. KA BA KAMWI.

Ka ba kamwi nzi? Ka ba kaambo ka Leza komwe. Kaambo nzi? Wa ti: "A ku mweke", kwa mweka.

Elyo, no kwa ka li kusiya mbi ansi, Leza wa ka taanguna kubosya buti? Wa ka mwesya. Neo tu balila a lumwesyi no tu ti "Ka ba kamwi". No kwa ka taanguna kumweka ansi kwa ka li bonya nzi? Kwa ka li bonya meenda malamfu. A ka li meenda manono, hena? Pe, a ka li kulula munyo mbuli meenda aa mu lwanje.

Hena, kumweka oko kwa ka bota kwiinda mudima wa kale? Inyhya, kwa ka bota. No tu bala kuti ka ba kamwi, tu mu lumbe Leza wa ka tu pa buzuba buya bwa kutaanguna a amwi mazuba manji buyo.

2. TWA BA TUBILI.

Buzuba bwa bili twa ba tubili nzi? Twa ba twaambo twa Leza tobilo. Twaambo nzi? Ntootu:

1. "A ku be dyango akati ka meenda.

2. A lyaandanye meenda a meenda".

A ambe boobo Leza, meenda a ka laansi a ka tyani?

A ka bila. A bile boobo, amwi a ka caala ansi, amwi a ka ba busi bwa meenda, a ka ya atalaa muya, a ka ba makumbi, dyango pati lya ka ba akati ka meenda aa ansi a meenda aa kujulu.

Ba la ambila nzi kuti makumbi nce cuuno ca Leza, dyango lya kujulu.

Nkaambo 'mo mu makumbi 'mwa cita Leza zi twiibalusya tunji tunji bwami bwakwe, na laba, na zuma, a na wa mvula.

Na laba u baanga u wamba nzi? U baanga u ti: "Nda zi bona zintu zyoonse zi laansi a zyalo zi li mu myoyo yanu".

Na zuma u baanga u wamba nzi? U baanga u ti: "Nda zi mwana zyoonse nzyo mwaamba".

Na wa mvula u baanga u wamba nzi? U baanga u ti: "A mu zi bone zintu zibotu zyoonse nze 'mu pa".

Ino u ta yeyi kuti Leza u li kede mu makumbi mulike. Pe, pe, nkwa li koonse koonse, pesi mu makumbi 'mwa tu bula kabotu mbwa langa a mbwa mwana, a mbwa twaabila zintu zibotu. Neo tu mwaambila tu ti:" Taata wesu, o li kujulu.,,

moyo wakwe.

Lugwalo lu tu fundisya kubala mbwaa ka bosya ansi Leza ndugwalo nzi? Ndu lwa ka lembwaa bantu ba ka njidwaa Leza.

- A tu sole kuzukula naa ntwaa kwaamba nzi twaambo twa kubala.

1. KA BA KAMWI.

Ka ba kamwi nzi? Ka ba kaambo ka Leza komwe. Kaambo nzi? Wa ti: "A ku mweke", kwa mweka.

Elyo, no kwa ka li kusiya mbi ansi, Leza wa ka taanguna kubosya buti? Wa ka mwesya. Neo tu balila a lumwesyi no tu ti "Ka ba kamwi". No kwa ka taanguna kumweka ansi kwa ka li bonya nzi? Kwa ka li bonya meenda malamfu. A ka li meenda manono, hena? Pe, a ka li kulula munyo mbuli meenda aa mu lwanje.

Hena, kumweka oko kwa ka bota kwiinda mudima wa kale? Inyhya, kwa ka bota. No tu bala kuti ka ba kamwi, tu mu lumbe Leza wa ka tu pa buzuba buya bwa kutangama a amwi mazuba manji buyo.

2. TWA BA TUBILI.

Buzuba bwa bili twa ba tubili nzi? Twa ba twaambo twa Leza tobiilo. Twaambo nzi? Ntootu:

1. "A ku be dyango akati ka meenda.

2. A Iyaandanye meenda a meenda".

A ambe boobo Leza, meenda a ka laansi a ka tyani?

A ka bila. A bile boobo, amwi a ka caala ansi, amwi a ka ba busi bwa meenda, a ka ya atalaa muya, a ka ba makumbi, dyango pati Iya ka ba akati ka meenda aa ansi a meenda aa kujulu.

Ba la ambila nzi kuti makumbi nce cuuno ca Leza, dyango Iya kujulu.

Nkaambo 'mo mu makumbi 'mwa cita Leza zi twibalusya tunji tunji bwami bwakwe, na laba, na zuma, a na wa mvula.

Na laba u baanga u wamba nzi? U ba anga u ti: "Nda zi bona zintu zyoonse zi laansi a zyalo zi li mu myoyo yanu".

Na zuma u baanga u wamba nzi? U ba anga u ti: "Nda zi mwaa zyoonse nzyo mwaamba".

Na wa mvula u baanga u wamba nzi? U baanga u ti: "A mu zi bone zintu zibotu zyoonse nze 'mu pa".

Ino u ta yeyi kuti Leza u li kede mu makumbi mulike. Pe, pe, r kwa li koonse koonse, pesi mu makumbi 'mwa tu bula kabotu mbwa langa a mbwa mwaa, a mbwa twaabila zintu zibotu. Neo tu mwaambila tu ti:" Taata wesu, o li kujulu.,,

3. TWA BA TUTATU.

Buzuba bwa tatu twa ba tutatu nzi? Twa ba twaambo twa Leza totatwe.

Twaambo nzi? Kutaanguna wa ka ti:

1. Meenda oonse a li munsaa muya aa kunkile kuntu komwe.

2. A yalo nyika kii li bonya i be njumu.

Elyo Leza wa ka cita buti? Wa ka talika milonga, ya ka kunka, meenda yayo ya ka nona, a ka ya kuswaangana ku lwanje. A yalo nyika ya ka sumpuka ya ka yuma.

Iyume boobo nyika, Leza wa ka yi bosya a yalo, wa ka amba kaambo ka tatu wa ka ti: "Inyika ka yi zwa busonje bwa mani, a zyale nseke. Ka yi zwa a misamu, i zyale bana ba mikowa a mikowa, a balo bana babo ka ba baa nseke mukati, zi konzye kumena ansi".

Mbwaa ka tu lengela Leza mikowa a mikowa ya misamu a micelo.

Hena, bantu Basikuzyibisya ba la ci konzya kulenga no ka li kaseke komwe ka mayila ka mene mbuli nseke zi ta balwi nzya a ka tu lengela Leza naa ka amba ako kaambo komwe? Pe, pe, ta ba ci konzyi.

Leza wa ka li salila buzuba nzi bwa kuti tu mu lumbisye meenda ayo manono oonse a zya kulya zinono ezyo zyoonse nzyaa ka tu lengela buzuba bwa tatu? Wa ka li salila bwa nsondo.

4. TWA BA TUNE.

Buzuba bwa ne twa ba tune nzi? Twa ba twaambo twa Leza tone.

Twaambo nzi? Wa ka ti:

1. A ku li bonye kujulu zi bala a zi mweka;
2. Zyaandanye sikati a masiku;
3. Zi be zinaanizyo, zi bazye ziindi, a mazuba, a myaka;
4. No zi li kujulu, zi munike ansi.

A ambe boobo Leza, kwa ka li bonya nzi kujulu? Isikati lya ka bala zyuba, masiku wa ka bala mwezi, zya ka mweka nyenyezi a ntanda a zeenzinyina zi tegwa Baplaneta.

Hena, buzuba bwa kutaanguna tii lya ka li ko zyuba kujulu? Lya ka li ko, pesi suai lya ka li kumweka buyo, tii lya ka li kubala.

No zya ka li bonya zintu ezyo zya kujulu, zya ka bosya buyani ansi? Zya keelanya zintu zylene, inkasaalo a mpeyo, a mvula a danga.

5. TWA BA TUSANU.

Buzuba bwa sanu twa ba tusanu nzi? Leza wa ka lenga zi sanina bana ba konkonwa mikowa a mikowa. Mu milonga wa ka bika nswi, ataraa nyika njumu wa ka bika tuuka a bauka, mu mani a mu misamu wa ka bika buyuni a bayuni.

6. KWA KANKA KAMWI.

Buzuba bu kanka kamwi Leza wa ka lenga nzi? Kutaanguna wa ka lenga zi nyonsya bana zi ta kwe maanu, zi ta ambi, zya mikowa a mikowa, mbuli Basimudima a tumpafwa, Bacucu a mbeba, Bagalaba a nkakatwaa-mbwa, bacele a tucele, banyama a tunyama, Basokwe a Bacaanga.

Zi nyonsya ezyo Leza wa ka zi lenga zyo-bilo zyobilo, hena, mucende a muzyazi, kacende a kazyazi? Pe, wa ka zi lenga matanga matanga.

A mane kuzilenga zi ta kwe maanu, Leza wa ka lenga ni? Wa ka lenga muntu.

A walo muntu Leza wa ka mu lenga matanga matanga, hena? Pe, wa ka mu lenga wa ba musankwa a mwanakazi.

Naa ka mu lenga boobo wa ka amba twaa-mbo nzi? Wa ka ti:

1. A tu cite muntu a kozye ndiswe ci be cifwanikiso cesu,
2. a be mupati mu baswi,
3. a mu bayuni,
4. a mu banyama,
5. a mu nyika yoonse,
6. a mu bauka boonse ba putauka ansi".

Leza naa ka ti: "A tu cite muntu a kozye ndiswe" ba ka li kukanana boobo ba ka li bani? Ba ka li botatwe ba li mu bu-Leza bomwe, Leza Taata, a Leza Mwana, a Leza Muya-musante.

Muntu wa kozya Leza buyani? A kupegwa muya wa maanu.

Muntu u la kozya buyani butatu bwa Leza? A kuyandana kwa musankwa a mwanakazi a bana babo no ba jisi moyo omwe boonse.

Musankwa wa ka taanguna Leza wa ka mu pa banakazi banji, hena? Pe, omwe buyo.

A walo mwanakazi Leza wa ka mu pa basankwa banji, hena? Pe, omwe buyo.

Elyo no twaamba "Kwa kanka kamwi" nka-mwi nzi nko twaamba? Nga ngawo maanu aa kukozyanya a Leza, kapati maanu aa kutalalika a kutalalikwa.

7. KWA KANKA TUBILI.

Buzuba bu kanka tubili Leza taa ka lenga a imwi mikowa. Wa ka yi bamba buyo njaa ka lengede, muntu wa ka mu bosya mubili a moyo. A mu bone u la beta wa ka kala.

A swebo lya nsondo ka tu leka milimo ya kunze myoyo yesu i kale ku li Leza.

XXXI. MIKOWA YA BANTU.

Bantu boonse mbana ba Adamu a Eva. No ba ka kede antoomwe bantu bataanzi, ba ka leelenye boonse nibili yabo. Sunu ba sandukani kapati; ibbula lya nibili ta li ceelenye. Sunu bantu ba ka anduni a lukanda a busya a misusu.

A kumbo ako bamwi bantu ba ka li kuti: Mikowa ya bantu ti ya ka zwo yoonse ku li Adamu a Eva. Ba ka li kulubila buyo. Tu li zyi kuti bantu boonse ba lu Usyi mataanzi omwe buyo a Banyina bomwe buyo. Ibbula lilike lya bantu ndi lya ka sun luka, nkaambo kuti bamwi bantu ba ka ya kukala ku li zimbi zisi.

Ambweni u la buzya we kuti lukanda lwa ka sanduka buti. Ya ka sanduka nkaambo mu laamwi masi izyuba li la bala kapati, mu laamwi li la bala kaniini. Mu laamwi masi impeyo i la kalala myezi minji, mu laamwi masi tii kalali lyoonse. Zimwi zisi nziyumu, zimwi nzitete. A kwalo kulya kwa bantu ta kweelenye mu masi oonse.

Zi sandula kapati ibbula lya lukanda lwa muntu nzintu zyobilo zi li mu li ndulo. Cimwi mbulowa a cimwi ncintu ci tegwa "pigment", nko kuti cizelembyo. Zintu ezi zyobilo nze zi sanduka kapati no li bala zyuba a mubili. No zi sandauka sandauka tunjitu ni,

imwi mibili i la siya.

Mikowa ya bantu mbwii li nsini nsini no langa mabala a mibili mbubona tu la yi jana i li nsini nsini no tu teelela milaka yabo a no tu bona maanu abo. Imwi mikowa, ya ka li mifubafuba kayindi, ya ba a maanu manji lino. Imwi, ya ka li conjede kapati, ya ba mifubafuba.

Imwi mikowa nji i vubide lubono lunji lunji, imwi i li jisi lubono lunini buyo, a imwi bantu boonse mbacete.

Minji i la lima, imwi nkwi ci li i ta soli kulima, i la kondwa nyama ilike a tuuka a micelo ya mu syokwe.

XXXII. ZI FNCWALENGWA ZII-YA.

Bana bamwi, no ba bona zintu zibotu zya Bamakuwa zi ba tazya, mbuli zitima, luwayile, bammutendelele, bamotokara, indeke, etc. ba la yeeya kuti zya ka li wo kayindi. Pe, tii zya ka li wo. Ta zi na ba a myaka minji, Mu li zintu ezyo zyoonse zya ka taanguna kulibonya nzitimela. A zyalo mpo ba ci li bane ba ka zyedwe no kwa ka nyina a citima comwe mu nyika yoonse.

Ku li zitima zya mikowa yobilo, zimwi nzya ansi, zimwi nzya mu meenda. Busi bwa meenda mbo bu zeenzya zyoonse. Mu ciku-

wa busi obu bu la tegwa "steam", pesi zya mben la zilike uz: zi tegwa "steamers" zya ansi zi la tegwa "rains". U la zi bona mazuba oonsambozi tijaana mu njanji zi zwide lubono, zimwi zi laa mian la a zwide bantu. Busi bwa mben la bu la zi jana kuli nguzu ezyo? Kowwila. No jika w: meenda, naa bila, no ku nyina civunisyu la bona busi bu la zwa a'la. A mwalo mu zitima ba la jika mben la Abileba la bu sinkila busi mu munci ni bu vule bu yobolwa. No ba ba julila, bu la zwa a nguzu zipati zeenzya maanda ayo'onse.

A zyilo zama zya mu meenda mbu'bona. Busi bwa mben la mbo bu zeenzya zinji.

A lwalo luwayile lu laa mikowa yobilo. Lumwi ndo lu lemba kulekule, ndo lu tegwa "telegraph" mu cikuwa. Lu nwi ndo lwa umbwa kulekule, ndo lu tegwa "telephone" mu cikuwa.

Namutendelele ngo ba ti "bicycle" Bama-kuwa. Mwenzinyina ngo mudududu.

Motokara (mu cikuwa motor-car) ni nkaliki antela nhola i leenzya a nguzu zi zwa mu li Petrol. Petrol ngo mwenzinyinaa Parafin. Petrol u la swambaana kuyuminina, nko kuli kuunkila mu muya, ci be ciya. Mu motokara mu li cilengwalengwa ci ci fweba eci ciya ca Petrol antoomwe a muya, ci njile antoomwe a muya mu kaanda ka tegwa "Cylinder". Ci njile boobo mu li Cylinder ci la syondwa a cibulo ci tegwa "Piston". Ci syondwa boobo, kwa sika kalabo ka "Electricity" ka la ci yasya ciya ca Petrol ci vweiane a mu-

ya. Ciwelanyo eco ci la fusigwa. Ci fusigwe boobo ci la mu waala a nguzu zinji "Piston" wa ka li ku ci syonda. A ~~ma~~ waalwe boobo Piston u laa tendelezya mavwili aa motokala.

Nkabela lino mazuba manji tu la bona ndeke zyuuluka kulekule atalaa mitwe yesu. A zyalo zi leenzegwa mbuli myotokara.

Cintu ci tazya ca kumanina neo ba ka jana Bamakuwa neo tu ti "wireless", nko kuti ci ta kwe luwayile. Uu jisi muncini wa wireless u la konzya kututeya twaambo twaambwa kulekule, mbuli ku Londoni a nko kede, o funda kabuku aka. To lembi lugwalo, to umi luwayile, u la swiilila buyo, antela u la mwwa u cumayila kuya ku Londoni antela u la mwwa ba yimba nkuko mu nhang'a ya Leza. Antela no langa mu muncini wako u la ci jana a calo cifwanikiso ca mwami wako wa ka unka ku-Ngalande ci ya bu lembwa 'mumo.

Ma! Ma! Ma! Maanu ayo! Alimwi maanu a yinda kubota nko kuyanda Leza.

XXXIII. SYAAZIBWENE A MUJWA WAKWE KANAMUNAMU

I. MAPOPWE A LA ZWA KULI?

KANAMUNAMU. Mboo ti mapopwe okwaakwe Syaabulembe kuvula! Wa jwa kani walu-ndika! A zwa kuli manji a li boobu?

SYAAZIBWENYE. A zwa nko zi zwa zyoonse nzyo tu lya, mu zintoolo zipati zyoobilo zyokwaakwe Leza.

K. Zintoolo ezyo zyobilo zipati zyokwaakwe
Leza nzyo wamba, Taata, nzili?

S. Cimwi cintoolo cokwaakwe Leza ni nsi
yoonse, ca bili ngo muya oyu ngo tu yoya,
u zingayila ansi oonse, u tegwa mu ci-Ngisi
"atmosphere".

K. U la ndi seka, Simuzya, mapopwe mu
mavu! Wa ka zi bona ngu ni? Iswe twa bona
mu mavu mapopwe a ka syangwa 'mumo,
ya ba minsonje, i la ba mani, taa ligwi a ba-
ntu. Mapopwe ngo tu lya taa li bonyi mu
mavu. A limwi u la amba u ti: "Muya oyu
ngo tu yoya ncintoolo ca Leza a calo. 'Mo zi
zwa nzyo tu lya." Pe, pe, Simuzya, u ta tu
fubaazyi boobo swe to bajwa bako.

S. Ta ku syi kumufubaazya, no bana ba-
ugu, nkumupa maanu. Mu bwina mu ta
kwe mbeba ta mu zwi mbeba, mu ji mu ta
kwe mwana wa nkuku ta mu zwi mwana wa
nkuku. A ale mapopwe ngo tu lya a ka li
mu mavu mbwa bede mwanaa nkuku mu
ji no li nigwa. Wa li pwaya ji, to mu bwe-
nye mwana iji no li ta na kumbwa. Wa ku-
mbya nkukunyina, inkasaalo zya mubili wa
nkuku zya bubusya buzumi bwa ka li koo-
na mu ji. Elyo, aa kuba mazuba, lya pwa-
yigwa ji, u la jana mwanaa nkuku u la
putauka. Wa lya kale mungunga, mungu-
nga wa ka sanduka, ka ba kana ka nkuku.
Ka mane kulya mungunga, ka la yanda ku-
lya nzyo ba lya Banyina, ka la yanda tuu-

ka a twiila, a kunywa meenda, a kuyoya muya. Wa komena! Wa ba mwanaa nku-ku!

Mbubona mbwaa cita mapopwe ngo tu syanga. Kapopwe ka syangwa ka laa buzumi. Buzumi obu bu coona mu kapopwe no ka ta na mvwa mudumu a nkasaalo. Ka bombe mudumu mu mavu, ka mvwe nka-saalo, buzumi obo bwa ka li koonna bwa bu-ka lino. Mbo bwenye kana ka nkuku ka ka u lya mungunga mu ji, ka caala kapapa kalike, mbubona a kalo kapopwe ka ka li-gwa, a ka caala magwa. Kana ka nkuku, no ka ta na zwa mu ji, ka ka jana kalomo ka ku bweza kulya, a tuulu tobiilo twa kumu-tola ku kulya kwako. Mu ji mu nyina ca ka caala. Ka ye ku kucela lino! A kalo kana ka popwe mbubona mbo ka cita. Mu kapo-pwenyina 'mo ka ya kujana kulya kwa ka ka pa kayanda ka tozya kungsi mu mavu, a kansonje ka tozya kujulu ku muya. A ye-bo lino, kayanda, ko ya mbo ka ka ya ka-na ka nkuku u li yandawide kulya mu ma-vu. A yebo, kansonje, ko ya u ka yoye muya. Mboobo mbwaa ka amba U kunka buzumi mu zintu nzyaa ka lenga.

2. MAPOPWE A LA LYA A LA YOYA.

K. Ani! Simuzya, miyanda ya mapopwe a la lya kasimpe, hena? A alo matu awo a la yoya hena?

S. Kanamunamu mwanaangu, miyanda

ya mapopwe i la lya mbubona mbo lya a yebo. Iwe u laa maulu aa kulenzezya ku kulya kwako. Wa ku jana, u la ku bika mu mulomo ku la ya mwida lyako. Miyanda ya mapopwe mbo bula bwawo bu njilwa kulya kwawo. Mapopwe taa jisi maulu aa kulenzezya ku kulya kwawo, a laa miyanda minji milamfu i yanda kulekule, i yanda kulya.

K. Simuzya, miyanda ya mapopwe i la lya bu'i nii ta kwe mulomo, nii ta kwe menyo?

S. Antela i la lya bu lya mwana muniini. Mwana muniini na nyonka, mu mukupa wa Banvina 'mwa zi jana zyoonse zi komezya mubili wakwe. Banyina ba la lya zyoonse, mbuli nsima, mapopwe, nyama. Ba la zi sandula zeenzemuke mu mukupa. Mwanaabo u la zi jana mu mukupa ngwa nyonka. Miyanda ya mapopwe i la nywa a yalo, i la nywa meenda. Meenda ayo a li jisi kulya kwa mapopwe kwa keenzemuka mu li ngawo. Mbubona aswebo mbo tu nywa tii a kofi, mbo tu nywa munyo a cuga mu meenda 'moyza keenzemuka ezi zintu. Miyanda ya mapopwe nii nywa meenda aalo a laalike, a ta jisi kulya kwa keenzemuka mu li ngawo, mapopwe taa kwe kukomena. Wa ti: Nkubejaj! Mbubo, ko ya u ka syange kapopwe mu musenga mu salala biyo, ta ka kwe kukomena a nii wa mvula kabotu.

K. Pe, Simuzya, nduwe Sya azibwenye. Nda

teelela neo amba, ambebo lino nda mwwa miyanda ya mapopwe mbwii lya. Ko ndi lubukizya naa ni nzi neii lya.

3. MIYANDA YA MAPOPWE I LA LYA NZI?

S. Hena! Kanamunamu. Iswe to batonga ta tu konzyi kuzyaamba a citonga ca beensiku besu, nkaambo tii ba ka li kuzizyiba kabotu. Nkwaambile buyo nko zi janwa. Ko swiilila. Zyoonse zintu zya ka li zizumi, nii li ncelo, nii li misamu, no ci li cimbi cintu, mani oonse a ka ligwa a banyama nkabela bwa ba bufumba, mitumba ya banyama ba ka fwa a zyalo zifuwa zyabo, zyoonse zintu zya ka jisi buzumi, no zya ka fwa, no zya ka bola, zi li jisi ci ligwa a miyanda ya mapopwe. A zimwi nko zi li nzii lya, mbuli nkalaya ya lubulo a Samende u yenzemukide mu meenda. Pesi ci nyugwa boobo a mapopwe neiniini buyo.

K. Pe, pe, Simuzya, sinu wa ndi pa maanu. Nda lumba.

S. Pesi, Kanamunamu, maanu a ta tu leteli kulya taa syi ngawo ngo tu yanda swe to batonga. Ko swiilila nku lubukizye line maanu aya ngo junide kuli ndime kuti a na kukuletela buti kulya kunji, a kukuzyuzizya buti matala aa mapopwe a mayila a ndongwe.

4. MAVU A BOTELA MAPOPWE NGALI?

Mapopwe taa jisi maulu aa kuleenzya ku

masi nkwa a linga kulya. Miyanda ngaa jisi, miyanda yawo njii lya. I la tunga ansi, i la yanda kule, i ba anga i laa nzala, i la yanda kulya. Mbwi cita miyanda mu mavu naa li mabotu matete, naa ka limwa kabotu, naa ka sunkwa. Nkwaa ka yuma mavu mu muunda wa mubaya u ta ci zyi kulima, miyanda tii konzyi kusika kule, iide kucela munsaa cisiko, kulya ku la mana a kayindi komwe, kapopwe ta ka komeni, ka la fwa nzala, miyanda i la alilwa kuyanda kule. No ka li kapongo ka angidwe a cisamu a kakole kafwiifwi kuti ka cele lyoonse a kasamu komwe, no ka li kuneneya, hena?

K. Pe, pe, pe, kapongo no ka angidwe boobo, no ka li kumana mani oonse buzuba bomwe, elyo no ka li kufwa nzala, kakole aka nko ka angidwe no ka li kumujaya.

S. Wa mwaa, Kanamunamu. U ta ka ka lubi lyoonse kapongo aka ka angidwe a cisamu, ka li kufwa nzala, ka ta konzyi kucela. U ta ka yi sinkili miyanda ya mapopwe munsii munsaa cisiko kuti kiyalilwe kuya ku kucela. Kapopwe ka la fwa mbo ka fwa kapongo.

K. I pe, Simuzya, nda teelela Mapopwe a la yanda nyika ntete ya limwa kapati, miyanda yawo i konzye kuyanda a kuya ku kucela kule, i janz kulya kunji. Nkooko nkwa a zyi kukomena mapopwe.

5. MAPOPWE A TA SINKANI.

S. Wa mwaa cibotu, Kanamunamu. Nci

buzya a cimwi. Kuti kii ceya nsangwa no ba vula bantu ba fwa rzala, ba na kukuta, her!a!

K. Pe, pe, ta ba kwe kukuta. Ba zyi kukala buyo a rzala yabo boonse. Antela no ba li bangaye, antela no ta li kukonzya kukuta.

S. A yebo wa ka ci bona. Eatonga no ba syanga, rko ta li banji ba ceya nsangwa ta vulisya mapopwe. Mapopwe abo a li sisinkene mu myuunda yabo. Mu nsangwa niini mwaa lya manji. Taa kwe kukuta, taa kwe kukmena. A zyi kuzyala bara, her!a? Pe, lwizyu lu laa jaya.

Insangwa zeelenye kukmena ta zeelenye lyonse ku kujisi kulya. Antela imwi i li zywide, imwi i li tintimene, imwi itako ndi lya bbila buyo. Mbubona mbwaa bede mavu. Amwi a li zwide kulya kwa mapopwe, amwi a li jisi kuniini, amwi a li jisi kuniiniini buyo. Mu mavu mabotu ko vulisya mapopwe; mu mavu a li mbubo u ta kaa vulisyi; mu mavu a li mbuli musenga u salala mapopwe kaatantamuka kapati. Waa tantamunya, u na kujana mapopwe mabotu naa ceya.

6. MAFCIWE TAA YANDI MAVU MAYUMU.

Nse na mana, ko ci swiilila Wa lima kabotu, mavu 'matete, nkabela ya beola mvula mpati, ya sindayila mavu, ko fwambaana kulimina na ta na yuma mavu, a tete a limwi mavu, ku njile muya u kasaala, a lyalo zyuba li njile. Ndi li jisya kulya kwa mapopwe mu mavu a laa mudumu.

Lino, o mujwa angu, nda yanda kuku-bazya ka ci li kamwi.

K. Ko buzya, antela nse kwe kukonzya ku-kwaambila.

S. Kanamunamu, wa buka cifumofumo, antela wa yanika payi lyako no ci tontola. Nkabela lya tantatanta zyuba, wa boola wa bweza payi lyako; hena, to bwenye kuti nyika i ci li ntete mpo lya yanikidwe payi lyako, naa yumide kale ansi oonse?

K. Inyhya, nda ka ci bona tunjitunji. Ipayi lyangu nde lya ka li kuvumba mavu; mavu naa vumbidwe taa fwambaani kuyuma.

S. Ncibotu, u ta ka ci lubi neo wa amba lino kuti mavu a vumbidwe taa fwambaani kuyuma.

K. Nkaseka, Simuzya, kwaamba boobo. Nkaa jane kuli mapayi manjimanji aa zyulila kuvumba munda oonse?

S. U wamba mapayi nguni? Ku laa zimbi zintu zi konzya kuvumba. Ko teelela ukwaambile mbo konzya kuvumba muunda wako no ta jisi mapayi a komwe koonse. Ko limina kabotu mavu a laatala, a leke kulyaanga, a leke kusindamina, a be lyoonse mbuli musenga. Mavu a li boobo ndi payi lya ncipi li vumba nyika i li kungsi, i leke kufwambaana kuyuma.

K. Inyhya, Simuzya, ambebo nda kaa bona mapopwe aa liminwa kabotu kuti nga ngawo a zyala bana babotu, milumbu mipati iye lenye a kuboko kwa muntu kukomena, pesi kulimina lyoonse nci ci katazya.

S. Musamu u komezya mapopwe no yide kulizya kankobera kako mazuta oonse nguli? Musamu oyu tutu na bonwa mu bantu. Kuti ko yanda kulya nsima, u ta tiji jamba, u ta anbi kuti kulima kula penzya. Mbufubafuba oku. U lime bu lima muntu u laa maanu. Bamwi bantu ba la lima ba la syanga mapopwe. A zwa mapopwe, a lwalo lusyanga lu la zwa lu la komena, a balo bayide kulanga. Lusyanga no lwa komenesya, a bbila mapopwe, elyo nko kuyeeza kulimina isyokwe lya tana mu mazwi! Ni nkondo! Iwe, u ta fubaali boobo. Lusyanga no lu ci zwa mu mavu, ko lu jaya ndilyona. A lakwe mukayintu u la konzya kujaya kana ka Syaanza no ka ci li kana, no ka ci li ntelele. A komena Syaanza, a ba mulombwana, nguli mwana-lumi u mu konzya? Ayebo ko lu jaya lusyanga no lu ci zwa mu mavu. Pe, u lu jaye lu ci li mwida lya Banyina, mu mavu, a kufwambaana kulimina.

K. A limwi, Simuzya, wa ka ndaambila wa ka ti mapopwe a la jana kulya kwawo mu muya.

7. Kulya nkwa a jana mu muya mapopwe.

S. Inyha, mbwenda ka amba, ta ku syi kubaja. Lino nsole kukulubukizya. Antela nze nhamba ta zi kwe kunjila mu mutwe wako, zi la taaluka. Too ka luba kuti mapopwe a la nywa meenda manji. Aya meenda ngaa jisi kulya kwawo, a la ya ku kapopwe koonse, a la sika ku matu oonse. Matu aya nga mapupwa aa

mapopwe. A sika meenda mu li ngawo, a la umwa muya. Meenda a la yuminina, kulya kwa caala.

Mapopwe a la zwa mibe mbo tu zwa mibe aswebo. Naa zwa mibe, miyanda i la nywa meenda ambi a jisi kulya. Hena, to naa bona mapopwe mbwaa subila imvula kuti kii wa lyoonse? Izyuba kuti ka li ta li bo-nyi, a ba a nzi mapopwe nkwa subila boobo? Taa zwi mibe, meenda taa zwi, taa konzyi kunywa ambi a jisi kulya, a la fwa nzala bu fwa nzala mwana u ta nyonki.

A limwi wa ka bona mapopwe no lya balisya zyuba. Matu awo a ci siya mbi kuti kaa teta mavu, taa mwii zyuba mpo li bala. Mapopwe a la fwambaana kakomena, a la nywa meenda manji a jisi kulya, a la zwa mibe minji. Kuzwa mibe ku laa tontozya mbwii tontozya mubili wa muntu u zwa nkasaalo nyinji. Meenda aa mu nongo a la tontola, meenda aa mu gogoogo a la kasaala no lya balila zyuba.

K. Inyhya, ambebo nda ci bona kale. Nkaambo ka nzi nkaa tontola meenda aa mu nongo?

S. Nkaambo ka kuti: Nongo i la zwisya mibe, mbulongo. Igogoogo ndubulo, ta lu zwisyi mibe. Lino nkwaambile cintu ci ti ku tazyee, u ta ni kufwi ntuntwa! Wa umpa kuba lya popwe, ka caala kasizi. Kasizi aka ipopwe lya ka ka jana kuli? Ime nda ti mu muya mo ka ka bede mwakali no ta naa syanga mapopwe ako.

Mu muya ka ka li swaangenyeye a ciya ceenzinyina. Ezi zyobilo no zi ci swaangenyeye zya ka li mbuli muya. Zi sike ku matu aa mapopwe no lya ka li kubala zyuba, zya ka jana mu mapopwe musamu wa ka zyaandanya, zya ba zintu zimbi kulekule. Zyaandanizigwe boobo, cimwi ca ka nyugwa a matu, ca ka yasya mubili wa popwe. Nce nceico ca ka sanduka ka ba kasizi no oka umpa kuba.

U ta ti: Nkubeja. Wa bona muntu u fusa ntobolo, wa bika musili mukati. A fuse, musili wa ya yi? Wa ba muya u yanda bbaka pati. Muya oyu wa zwa mu ntobolo, noo ka li kukonzya kuujana oonse a kuuswanya mbu wa ka swaangenyeye mu ntobolo, noo ka li kubona wa ba musili a limwi. Musili wa ba muya. No tu umpa makuba a misamu, muya u li mu mapopwe a mu micelo yoonse u la sanduka i ba anga ni nsizi.

Nda mana lino, mujwa wangu. Ca kuji-nsya nce eci nce nhamba. Ncebotu kuzyiba mapopwe mbwaa komena, tu mu tande Syaawwizyu mu cisi cesu. Nkwa li Umbi— nguu laa mvula, nguu laa zyuba—, na ta tu jasizyi milimo yesu, na twiima antela mvula, antela zyuba, iswe twa yila kulipenzya a milimo yesu. Oyu ngwe nhamba ngu Leza. U kombe ku li nguwe kuti mayila ako a ta ka yumi zyuba a ta ka lobi cilobe.

Mboobo mbwaa ka amba munene Syaazi-bwenye. A ambe boobo wa ka umuna.

ZI LI MU KABUKU AKA NZEEZI:

Peji

I. Bina ba mabala ba ambika omwe omwe.	1
II. Mabala a lembwa obilo obilo.	2
III. Basilaba ba jisi mabala otatwe otatwe.	3
1. ba yindululwa b.	8
2. ba yindululwa a, e, i, o, u.	9
3. ba solozegwa ma a n.	10
4. ba njilwa w.	11
5. ba njilwa y.	13
6. ba konzya kulumbwa a mabala obilo.	14
IV. Basilaba ba jisi mabala one one.	15
V. Basilaba ba jisi mabala osanwe osanwe.	16
VI. Mabala a tegwa mitwe (capitals).	17
VII. Ngoona mabala aa mitwe.	19
VIII. Tubala tu bikwa mu twaambo (punctuation).	23
IX. Mabala a fwimpya kubala (ciphers).	25
X. Suntwe a mpongo.	27
XI. Siluwe.	29
XII. Sulwe a Nondo.	31
XIII. Musune a gande.	32
XIV. Tunba.	33
XV. Ijwi tete.	34
XVI. Ba ka li lomenye aba.	35
—(bis). Micelo a zisyu.	37
XVII. Mali a ka siswa.	38

XVIII. Inu a Jeni.	39
XIX. Pamangoye bobilo.	41
XX. Mbabona Pamangoye bobilo.	42
XXI. Manki a munyaalyo.	43
XXII. Panyina a mwanaabo.	45
XXIII. Mbabona Banyina a mwanaabo.	46
XXIV. Kwaanzyanya.	47
XXV. Lugwalo.	50
XXVI. Mabuku.	52
XXVII. Nkanga Mayuwe.	52
XXVIII. Nguwena Nkanga Mayuwe.	54
Izyuba a nyenyezi.	56
Ka tu bala zya ansi.	58
1. Ka ba kamwi.	59
2. Twa ba tubili.	59
3. Twa ba tutatu.	61
4. Twa ba tune.	62
5. Twa ba tusanu.	62
6. Kwa kanka kamwi.	63
7. Kwa kanka tubili.	64
Mikwa ya bantu.	65
Zilengvalengwa zipya.	66
Syaazikwehe a mujwaakwe Kanamunamu.	68
Zi E nu kabuku aka.	79

10 APRIL 1937

TONGA BOOKS FOR SALE
AT
CHIKUNI PRESS, MISSION SIDING,
NORTHERN RHODESIA.

(all of them approved by the Native Education Department of Northern Rhodesia).

1. SYAAMUSONDE (a first Tonga primer), 1931. 24 pages. Price (postage extra): 3d.

2. SYAAZIBWEÑE, a Tonga primer and reader, by B., M., and T. 1931, 80 pages. Price (postage extra): one copy, 6d.; 12 copies, 10/—.

3. An ENGLISH-TONGA PHRASE-BOOK for Rhodesia (North and South), 2d edition, revised and augmented by J. Torrend, S. J., 1930. 122 pages. Price (postage extra): one copy, 1/—; 12 copies, 10/—.

4. JOSEPH MUKAMPAYILA. Lessons in hygiene in Citonga by Father Moreau, S. J., 1931. 184 pages. Price (postage extra): 1/6.

5. Ready in August 1931:

AN ENGLISH-VERNACULAR DICTIONARY of the BANTU-BOTATWE DIALECTS OF NORTHERN RHODESIA... by J. Torrend, S. J. 660 pages. Bound cloth: 12/— postage extra.

6. Ready for Christmas 1931:

Introductory Notes to the English—Bantu-botatwe Dictionary. Price: 3/— postage extra.